

Mette Rolland

**Militærutgifter i Norges
prioriterte samarbeidsland**

Notater

Innhold

1. Innledning	3
2. Internasjonale kilder for militærutgifter i utviklingsland	5
2.1. International Institute of Strategic Studies	6
2.2. United States Arms Control Disarmament Agency	7
2.3. Stockholm International Peace Research Institute.....	9
2.4. International Monetary Fund	9
2.5. Forente Nasjoner.....	10
2.6. Verdensbanken.....	10
2.7. Central Intelligence Agency	11
2.8. Oppsummering.....	12
3. Data over militærutgifter i Norges prioriterte samarbeidsland	13
3.1. Afrika	14
3.1.1. Botswana.....	14
3.1.2. Etiopia.....	16
3.1.3. Mosambik	18
3.1.4. Namibia.....	20
3.1.5. Sør-Afrika	22
3.1.6. Tanzania.....	24
3.1.7. Uganda	26
3.1.8. Zambia	28
3.1.9. Zimbabwe	30
3.2. Asia	32
3.2.1. Bangladesh.....	32
3.2.2. India	34
3.2.3. Pakistan	36
3.2.4. Sri Lanka.....	38
3.3. Mellom-Amerika.....	40
3.3.1. Guatemala	40
3.3.2. Nicaragua	42
4. Avslutning	44
Referanser	47
Utkommet i serien Notater fra Forskningsavdelingen	49

1. Innledning*

Utviklingslandenes militærutgifter har i den senere tid blitt gjenstand for stadig større oppmerksomhet på den bistandspolitiske agenda både i de enkelte giverland og i multilaterale organisasjoner. Emnet er særlig blitt berørt i forbindelse med diskusjonen om godt styresett («good governance»), dvs. en gjennomiktig, effektiv, ansvarlig og demokratisk offentlig forvaltning av de ressursene som er til rådighet, basert på alminnelige rettstatsprinsipper og respekt for menneskerettigheter.¹

Både offentlige og private ressurser er sterkt begrenset i de fleste utviklingsland, et faktum som med stor sannsynlighet vil gjelde langt inn i det neste århundre. Det er derfor viktig å analysere ressursbruken innen alle deler av økonomien, og skjære ned på de utgiftene som bidrar minst til økonomisk utvikling og økt levestandard for befolkningen.

Effekten av militærutgifter på økonomisk vekst har vært gjenstand for mange studier de siste årene. Resultatene fra enkle økonomiske modeller har ofte vært motstridende. Men den meldingen som kommer fra mer komplekse modeller, synes å være klar: høyere militærutgifter fører til redusert økonomisk vekst². Våpenkjøp legger ofte beslag på knappe valutainntekter som kunne vært benyttet til import av produktive kapitalvarer og derved økt mulighet for bærekraftig vekst. Høye militærutgifter i ett land kan også øke de regionale spenningene og gi opphav til opprusting i nabostatene, med negativ utvikling for hele området.

En generell konklusjon ser også ut til å være at sosiale indikatorer som levealder, barnedødelighet, alfabetisme og ernæringsstilstand er bedre i land som anvender relativt lite ressurser på militærapparatet. I tillegg til lavere fysisk levestandard vil dessuten midler til det militæret kunne brukes til å krenke menneskerettighetene i de landene der de væpnete styrkene har en undertrykkende rolle.

Det er en vanskelig balansegang å vurdere hva som er unødig høye militærutgifter. Stater har et legitimt sikkerhetsbehov og må kunne være istand til å forsvare seg mot ytre trussel. På den annen side kan en tenke seg et *utvidet sikkerhetsbegrep*, der landets borgere i tillegg til sikkerhet mot tradisjonelle militære trusler, også har krav på sikkerhet mot fattigdom og miljø-ødeleggelse.³ Det kan derfor argumenteres at ressurser brukt på fattigdomsbekjempelse og miljøvern i vel så stor grad ivaretar innbyggernes sikkerhet som høye militære utgifter. I mange tilfeller vil trolig en overføring av midler fra den militære sektoren til de sosiale sektorene gi økt sikkerhet for landets innbyggere når det utvidete sikkerhetsbegrepet legges til grunn. Ved å trekke inn dette elementet er det enklere å vurdere ressursbruken på forsvaret opp mot den øvrige bruken av offentlige midler.

Men hvis militærutgifter skal få større oppmerksomhet i den bistandspolitiske dialogen, må en forutsetning være at det for det første foreligger data over hvor mye ressurser forsvaret faktisk legger beslag på. Alle empiriske og økonomiske resultater bygger på statistisk materiale. Videre må det kreves at dataene som ligger til grunn, og analyseteknikken som benyttes for å trekke konklusjoner, er av en slik kvalitet at resultatene er holdbare. Dette er særlig et problem når det gjelder studier som omfatter militære utgifter. Ingen annen sektor er omfattet av så mye hemmeligholdelse og forsøk på manipulering av tallene. En av konklusjonene fra «Tokyo Workshop on Military Expenditure and Aid» i november 1992, var da også at det er stort behov for å få økt innsyn («transparency») av militærutgifter, og at bedre datainnsamling er påkrevet.

---

* Takk til Per Richard Johansen for nyttige kommentarer til tidligere utkast.

¹ Definisjonen av godt styresett er hentet fra Udenrigsministeriet i Danmark (1994).

² Se Deger (1992) og Knight et al. (1996).

³ Det utvidete sikkerhetsbegrepet blir tatt opp i OECD (1993).

militærutgifter i utviklingsland våren 1994 (Rolland (1994)). Studien var delt i tre deler. Jeg gikk først gjennom metodeproblemer knyttet til militærutgifter og vanskene med å få konsistente tallserier både som tidsserier og tverrsnittsmateriale.

I tillegg til diskusjonen av de generelle årsakene til at ulike ekspertgrupper oppgir forskjellig størrelse på de militære utgiftene, inneholdt studien en gjennomgang av de mest benyttete internasjonale kildene med opplysninger om utviklingslandenes militærsektor. Jeg så i den forbindelse på publikasjoner fra følgende institusjoner:

- U.S. Arms Control and Disarmament Agency (ACDA)
- International Monetary Fund (IMF)
- International Institute for Strategic Studies (IISS)
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)
- Forente Nasjoner (FN)

Siktemålet med den tredje delen av studien var å konkretisere den generelle diskusjonen ved å ta utgangspunkt i den foreliggende statistikken over militærutgifter for Norges prioriterte samarbeidsland. Hvis ressursbruk til militære formål skal diskuteres bilateralt, er det påkrevet å vite hvor mye som faktisk går til forsvarssektoren. Det er videre av interesse å se hvilke holdninger som gjenspeiler seg med hensyn til offentliggjøring av data over militære utgifter og hvilken kapasitet for datainnsamling som foreligger.

Fra norsk side er det ønskelig at folk flest skal få innsyn i nasjonale/statlige økonomiske spørsmål («transparency»), da dette anses for å være et viktig grunnlag for demokratiet i et land.⁴ Jeg beregnet derfor ulike indikatorer for grad av militarisering i våre prioriterte samarbeidsland og holdt disse opp mot indikatorer for samfunnets sosiale standard. Jeg ønsket her å få avdekket et eventuelt mønster, da det ofte antas at høye militærutgifter gir lite rom for ressurser til viktige offentlige sosiale sektorer.

Denne studien er en oppfølging av den empiriske delen av rapporten fra 1994. I tillegg til å vurdere nye opplysninger i kildene over militærutgifter som ble diskutert i Rolland (1994), er to nye kilder tatt med i drøftingen:

- Verdensbanken
- Central Intelligence Agency (CIA)

I tråd med de nye retningslinjene for norsk bistand er også landoversikten utvidet med nye land som inngår i de prioriterte regionene. Tidsseriene er dessuten revidert og forlenget der dette har vært mulig. Mye tyder på at datasituasjonen for militærutgifter i Norges prioriterte samarbeidsland med få unntak er blitt bedre i løpet av de siste to årene. Forsvaret legger dessuten beslag på stadig færre ressurser relativt sett.

---

⁴ Dette fremholdes i Utenriksdepartementet (1992).

2. Internasjonale kilder for militærutgifter i utviklingsland

Jeg skal i denne delen vurdere publikasjonene til de mest brukte internasjonale kildene over militærutgifter i utviklingsland. I Rolland (1994) ble det fokusert på årsaker til ulikheter i anslagene fra forskjellige kilder både når det gjaldt absolutte størrelser og indikatorer. De viktigste faktorene gjengis her kort, mens det for en mer omfattende diskusjon vises til rapporten.

Det første problemet en ofte står overfor når størrelsen på militære utgifter skal fastslås, er at det finnes flere ulike *definisjoner* av begrepet. Det kan diskuteres hva som er relevant å oppgi som «militære utgifter». Svaret vil avhenge noe av hva man er interessert i å undersøke. Skal studien forsøke å si noe om militær slagkraft, er muligens ikke utgiftene det beste målet i utgangspunktet - og det er i hvert fall uinteressant hvor store beløp som f.eks går til pensjoner for militært personell. Skal det derimot fokuseres på hvor mye det faktisk koster et samfunn å opprettholde sitt militærapparat, er det naturlig å ta utgangspunkt i «alternativkostnader», dvs. verdien av de varer og tjenester den sivile delen av samfunnet går glipp av som følge av bevilgende myndigheters allokering av ressurser til militære formål. I denne typen analyser er det viktig å være klar over at pensjonsutgiftene til tidligere militære - som kan være betydelige i mange land der militært personell har høyere pensjoner enn sivile - bæres av det offentlige og legger på den måten beslag på ressurser som kunne vært benyttet til andre formål. Pensjonsutgiftene bør derfor inkluderes i totalbeløpet for militære utgifter. Et annet eksempel er land hvor en har verneplikt (som f.eks. i Norge) og hvor lønn til vernepliktige er mye lavere enn alternativlønnen til de vernepliktige. Det fører til et kunstig lavt tall for militærutgifter. For utviklingsland med stor arbeidsledighet, vil derimot alternativkostnaden til vernepliktige kunne være minimal. At vernepliktslønnen i disse landene synes å overstige alternativkostnaden, bidrar til å presse militærutgiftene i mange av utviklingslandene oppover.

Et problem nært knyttet til ulike definisjoner, er i hvor stor grad det foreliggende datamaterialet er *innbyrdes konsistent*. Svært mange analyser har et element av tverrsnittundersøkelser i seg. Hvis én kilde oppgir samlede militære utgifter for flere land, og dette begrepet ikke omfatter de samme utgiftspostene for alle landene, blir sammenlikningsgrunnlaget skjevt og holdbarheten av analysen svekkes.

At ulike kilder har forskjellige *oppdateringsrutiner*, gir opphav til store variasjoner i tallmaterialet. Størrelsene som oppgis er i mange tilfeller budsjetterte utgifter og ikke faktiske utgifter. Det kan gå flere år fra de første anslagene offentliggjøres til det virkelige beløpet foreligger, og det er ofte svært store forskjeller mellom budsjetterte og faktiske utgifter.

Mange av de internasjonale kildene som publiserer data for militære utgifter, henter sine oppgaver fra nasjonale kilder - spesielt offentlige budsjetter og nasjonalregnskap. Et problem er da at det ofte er avvik mellom *budsjettåret* og *kalenderåret*, og at budsjettårets begynnelse og slutt varierer fra land til land. Forsøk på standardisering kan gi opphav til inkonsistente data.

I tverrsnittsanalyser der land er enhetene, er det vanskelig å sammenlikne utgifter som måles i *ulike valutaer*. Det finnes flere metoder for å gjøre data sammenliknbare. Den hyppigst benyttede metoden er å regne om alle størrelsene til en felles valuta - vanligvis amerikanske dollar - ved hjelp av landenes valutakurser. Metoden gir ikke alltid tilfredsstillende sammenlikningsgrunnlag som følge av valutakursenes tendens til å være over- eller undervurderte, spesielt i utviklingsland. Det er derfor gjort store anstrengelser for å konstruere kjøpekraftspariteter, dvs. at en vurderer varer og tjenester i et felles prissett i stedet for å bruke de ulike nasjonale prisene. På den måten blir konklusjonene fra tverrsnittsanalyser der militære utgifter inngår, trukket på bakgrunn av et mer korrekt sammenlikningsgrunnlag. En annen mulighet er å beregne rater, dvs. se militærutgiftene som andel av eksempelvis bruttonasjonalproduktet.

Skal det gjøres en tidsrekkeanalyse, er det nødvendig å *deflatere* militærutgiftene fra forskjellige år for å skille ut inflasjonsdelen fra de reelle endringene. Avhengig av problemstillingen og målsettingen med studien brukes ofte forskjellige prisdeflaterer, noe som kan gi opphav til ulike resultater.

Nettopp fordi et lands reelle utgifter til militære formål er et så ømtålig tema, er det utviklet mange måter å *kamuflere utgifter* til både mannskap og utstyr i de offentlige budsjettene. Situasjonen blir ytterligere forvansket ved at flere land faktisk har lovforbud mot å offentliggjøre data over militære utgifter, da dette antas å kunne utgjøre en fare for rikets sikkerhet.

De publiserte tallene gjennomgås her i lys av hvordan instituttene har valgt å takle de vanskelighetene som det er pekt på ovenfor. Det sier seg selv at datainnsamling vanskelig kan gardere seg mot *bevisst datamanipulering*, men de øvrige faktorene jeg har sett på, er det mulig å kontrollere for. I enkelte tilfeller vil dette dog kreve svært stor innsats. Publikasjoner fra følgende institusjoner vil bli vurdert:

- International Institute of Strategic Studies (IISS)
- United States Arms Control Disarmament Agency (ACDA)
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)
- Forente Nasjoner (FN)
- International Monetary Fund (IMF)
- Verdensbanken
- Central Intelligence Agency (CIA)

En vanlig oppfatning, også blant forskere, er at data publisert fra disse anerkjente institusjonene, er mer pålitelige enn tall som oppgis av ulike regjeringer i deres budsjetter. Før en trekker en slik konklusjon, er det imidlertid to ting en må være klar over. For det første er de data over militærutgifter som offentliggjøres av myndighetene i de enkelte landene, primærkilden for samtlige internasjonale kilder. Og for det andre foretas det, spesielt når det gjelder utviklingsland, svært få justeringer av det ene tallet som oppgis i budsjettene under poster som «Forsvaret», «Våpnete styrker» eller «Forsvarsdepartementet», før disse publiseres internasjonalt. En av årsakene til dette er etter alt å dømme tilgangen på data. Det er både vanskelig og ressurskrevende å samle alle de dokumentene som er nødvendige for å beregne tall for de militære utgiftene basert på én felles definisjon for alle de landene det publiseres data for.

2.1. International Institute of Strategic Studies

IISS publiserer informasjon om lands militære utgifter i sin årlige publikasjon *The Military Balance*. Institusjonen baserer seg på data hentet fra nasjonale budsjetter, og foretar lite bearbeiding av rådata. Dette skyldes trolig dels at det er vanskelig å oppspore tall for militære utgifter, spesielt på et disaggregert nivå, (dvs. delt inn i undergrupper), men også at dette er en tidkrevende prosess og mannskapssituasjonen ikke er overveldende. IISS hadde i flere år kun én person i halv stilling som arbeidet med datainnsamling for offentlige utgifter til militæret.⁵

I den tekniske beskrivelsen av databehandlingen fremgår det at for NATO-landene blir det benyttet en standard *definisjon* når de beregner militærutgiftene. Data fra de fleste utviklingslandene aksepteres stort sett som de blir oppgitt, og det er derfor meget sannsynlig at de enkelte landene ikke bruker samme definisjon. Det opplyses at der det er mulig, er kapitalutgifter lagt til de løpende utgiftene til forsvaret. Men i tabellene for hvert enkelt land er det ikke gitt opplysninger om hva som er tatt med i rubrikken «defence». Jeg vil derfor hevde at det er store muligheter for at de presenterte data er inkonsistente som følge av ulik definisjon av militærutgifter fra land til land.

---

⁵Opplysningene om de ulike institusjonenes bemanningssituasjon er hentet fra Ball (1988).

The Military Balance presenterer militære utgifter i to ulike typer tabeller. Det finnes en seksjon med relativt detaljert økonomisk og militær beskrivelse av hvert enkelt land som dekkes. Her er militærutgifter oppgitt i løpende priser i lokal valuta. I tillegg finnes tabeller med militærutgiftene i faste priser i dollar og som andel av BNP. I enkelte av utgavene er denne tabellen utelatt, men den er tatt med i den siste utgaven jeg har tilgang til (1995/96). Det er imidlertid kun publisert tall for de to siste foreliggende årene. (For fastpristabellene er ett ekstra år oppgitt, sannsynligvis basisåret, men det er noe uklart i enkelte av utgavene.) Når det gjelder *oppdateringsrutinene*, opplyses det at publiserte tall er de siste anslagene som foreligger i budsjettene, men at det kan forekomme avvik mellom de ulike utgivelsene som følge av endring i tallene - som oftest fra regjeringen selv. De siste tallene antas derfor å være de mest pålitelige. Kontroll for norske prioriterte samarbeidsland viser imidlertid at det i liten grad forekommer oppdatering av tidligere publiserte tall. Skal en lage konsistente tidsserier, trengs det mange årganger.

Et problem som oppstår ved å bruke budsjetter som primærkilde, er at det ofte er forskjeller mellom budsjettåret og kalenderåret. Kontroll av tall publisert for Zimbabwe viser at utgavene fra 1980-tallet oppgir militærutgiftene i lokal valuta for budsjettår, og data er i overensstemmelse med tall jeg har fått fra ambassaden i Harare. Det opplyses imidlertid ikke at budsjettåret er fra 1. juli til 30. juni. For fastpristallene er kalenderår benyttet. Hvilken metode som brukes for å regne om utgiftene fra budsjettår til kalenderår gis det ikke opplysninger om i de tekniske merknadene. I utgaven fra 1992-93 er imidlertid også tallene i lokal valuta oppgitt for kalenderårene 1990 og 1991. Disse avviker fra budsjett-tallene jeg sitter inne med og må være beregnet, men det har foreløpig ikke lyktes meg å kartlegge hvordan dette gjøres.

Som nevnt, er tallene for militærutgifter i fastpris oppgitt i amerikanske dollar. Valutakurser hentet fra IMF's International Finance Statistics er benyttet. Denne metoden er beheftet med de problemene som følger av at valutakursene, spesielt i utviklingsland, ofte er over- eller undervurderte, og det må antas å være betydelige feilkilder i disse tallene - spesielt for afrikanske land. (Se Rolland (1994) for en nærmere diskusjon av problemene som oppstår når en skal sammenlikne størrelser målt i ulike valutaer).

Hvilken metode som er benyttet for omregning til volumstørrelser (deflator), informeres det ikke direkte om i de utgavene jeg har hatt tilgang til, men det opplyses at «inflasjon» måles ved hjelp av konsumprisindeksen, og det antas derfor at denne er brukt ved omregning til faste priser.

Det er altså flere faktorer som kan føre til at data fra IISS blir beheftet med unøyaktigheter. Ball (1988) hevder da også at blant de mest benyttete kildene over militære utgifter, anser mange forskere IISS for å være den minst pålitelige. Dette gjelder spesielt for utviklingsland som aldri har vært institusjonens sterkeste områder.

Brzoska (1981) har gjort økonometriske tester av tall oppgitt for militærutgifter i de kildene jeg her omtaler. Hensikten med hans studie var å undersøke om det er signifikante avvik mellom dem. Han fant at IISS avviker kraftig og systematisk fra de øvrige kildene, og deres publiserte tall har også de største standardavvikene. Jeg har ikke foretatt en tilsvarende økonometrisk test for data fra senere perioder, men sporadiske tester av data for norske prioriterte samarbeidsland viser ikke systematiske avvik. Data fra IISS ligger i mange tilfeller nært opp til data publisert i andre kilder.

2.2. United States Arms Control Disarmament Agency

ACDA publiserer tall for militære utgifter i sin publikasjon *World Military Expenditures and Arms Transfers* (WMEAT). Dessverre har det hittil lyktes oss å oppspore bare fem utgaver; 1985, 1988, 1991-1992, 1993-1994 samt en samlepublikasjon for 1968-77. WMEAT har fyldig statistisk beskrivelse. ACDA's primærkilder når det gjelder data for utviklingsland var tidligere først og fremst arkivene til US

Agency for International Development. Men etter at USAID nedprioriterte oppgaven med å samle inn data, har arkivene og publikasjonene til øvrige amerikanske departementer, samt IMF, blitt tatt i bruk.

Når det gjelder definisjon av militære utgifter, brukes NATOs definisjon for medlemslandene i forsvarsalliansen. For andre ikke-kommunistiske land er stort sett det tallet som oppgis under forsvarsdepartementet benyttet. I de tilfellene der det er kjent at disse utgiftene inneholder beløp som går til interne sikkerhetsstyrker, er det gjort forsøk på å fjerne disse. Men det gjøres eksplisitt oppmerksom på at statistikk over militærutgifter er mangelfull og til tider unøyaktig. Som eksempel fremheves at flere land kun oppgir driftsutgifter og unnlater å ta med kapitalkostnader inkludert våpenkjøp. For å korrigere for dette har ACDA publisert tall der utgifter til våpenimport er lagt til det rapporterte tallet over totale militærutgifter. Dette er en usikker metode, noe institusjonen selv er klar over. Det fremheves spesielt de vanskene som oppstår ved at betalingen av våpen ikke alltid faller sammen med leveringstidspunktet. Dessuten finnes tilfeller der våpenkjøp finansieres av andre land. I samsvar med de mest benyttede definisjonene av militærutgifter skal slike våpenkjøp posteres hos *giverlandene*. Hvis de legges til mottakerlandets militærutgifter, blåses disse urettmessig opp.

ACDA selv hevder alltid å publisere regnskapsstørrelser, ikke budsjettanslag. Da alle tall kun oppgis i amerikanske dollar, er det vanskelig å etterprøve denne påstanden. Dette gjelder særlig for perioden før 1985 da det var meget vanskelig å få tilgang på all den informasjonen som USAID satt inne med. Ball (1988) hevder at oppdateringsrutinene muligens ikke er fullt så gode som oppgitt. Som følge av få utgaver har jeg ikke fått etterprøvd påstanden i tilstrekkelig grad. Det er imidlertid tildels betydelige revisjoner i 1993-94-utgaven av tall oppgitt i 1991-92-utgaven, så visse oppdateringer foretas i hvert fall.

For de landene der det er forskjeller mellom budsjettåret og kalenderåret, bruker ACDA noe ulik beregningsmetode. Brzoska (1981) har funnet at hvis budsjettåret går fra juli til juni, deles serier med militærutgifter i tolv like deler, og deretter adderes det sammen til et kalenderår. Ellers setter ACDA beløpet i det året som inneholder flest av budsjettmånedene.

ACDA publiserer fem serier for militærutgifter: løpende priser i dollar, faste priser i dollar, militærutgifter som andel av BNP, militærutgifter som andel av sentrale offentlige utgifter og militærutgifter per innbygger i konstante priser i dollar. Alle seriene omfatter elleve år. Omregningsmetoden er detaljert beskrevet. Først blir løpende priser i lokal valuta deflatert ved hjelp av BNP-deflatoren slik at alle størrelser i nasjonal valuta blir gitt i basisårets priser. Deretter konverteres størrelsene til dollar ved å bruke den offisielle valutakursen mellom lokal valuta og dollar for basisåret. For å få serier i løpende priser, «reinflateres» fastprisseriene ved hjelp av den amerikanske BNP-deflatoren. For noen land, deriblant tidligere Warszawa-paktland (utenom de tidligere Sovjetrepublikkene) og Kina, blir det imidlertid brukt kjøpekraftspariteter for BNP hentet fra FNs International Comparisons Project. Det gjøres uttrykkelig oppmerksom på at metoden er beheftet med den svakheten at de offisielle valutakursene ikke alltid gjenspeiler kjøpekraftsparitetene. Et annet problem, som ikke omtales, er dessuten at det er problematisk å bruke BNP-deflatoren for militærutgifter siden bruttonasjonalproduktet er et inntektsmål snarere enn et kostnadsmål. Både eksport og import inngår i BNP og derfor inneholder BNP-deflatoren en bytteforholds-komponent («terms of trade» komponent). En endring i sammensetningen av bruttonasjonalproduktet målt i volum, eller ulik prisendring på de forskjellige komponentene over tid, kan gi endringer i BNP-deflatoren som ikke gjenspeiler den reelle kostnadsutviklingen.

Enkelte forfattere hevder at ACDA's praksis med å endre basisår i sine fastprisserier for hver utgave av WMEAT vanskeliggjør oppgaven med å lage serier lengre enn ti år. Problemet ble forsterket av at det er først i de senere årene at ACDA har oppgitt hvordan en beregning av fastprisserier gjøres. Også for lange serier i løpende priser er det vanskelig å få et godt resultat. Problemene oppstår ved at når basisåret for valutakursene endres, vil som regel kursen være forskjellig i nytt og gammelt basisår. Derved blir også tallet for militærutgifter i dollar forskjellig selv om det ikke har skjedd noen endring i lokal valuta.

2.3. Stockholm International Peace Research Institute

SIPRI utgir sin årlige publikasjon *SIPRI yearbook* hvor det publiseres tabeller med opplysninger om militærutgifter i svært mange land. I utgavene fra 1993 og 1994 er det imidlertid et brudd med gamle rutiner, da tabellene med detaljerte opplysninger om ulike lands militærutgifter er utelatt. SIPRI opplyser at tabellene med militærutgifter ble utelatt fra 1993 og 1994-årboken som følge av personalmangel. I den siste tilgjengelige utgaven av SIPRIs årbok (1995) er publisering av tabellene gjenopptatt. Det er gjengitt tall for en tiårsperiode, så det synes ikke å ha blitt brudd i seriene til tross for publiseringsavbrekket. Det må anses å være en fordel at SIPRI har gjenopptatt sine publiseringsrutiner, da de er en anerkjent og mye benyttet kilde over militærutgifter.

Også SIPRI baserer seg på NATOs definisjon av militærutgifter. Men samtidig opplyses det at hovedkildene er de forskjellige lands budsjetter og statistikk fra sentralbankene. Øvrige åpne kilder, som publikasjoner fra institusjonene omtalt her, aviser og tidsskrifter, oppgis også. Det er derfor trolig at det kan forekomme tall som ikke bygger på den samme definisjonen, da ulike regjeringer har forskjellig praksis. Ball (1988) hevder at SIPRI ikke utnytter tilstrekkelig det primærmaterialet de sitter inne med. Dette skyldes i første rekke liten bemanning - det er én til to personer, ofte på deltid, som bearbeider kildematerialet.

SIPRI publiserer sine tall som tidsserier på ti år i hver utgave. I metodebeskrivelsen advares det mot de nyeste tallene, som er foreløpige. Det synes å være en fungerende oppdateringsrutine, da statistikken endres etter hvert som regnskapstall foreligger. I årboken fra 1992 manes det til spesiell forsiktighet ved bruk av tallene for 1991. Det har vært meget problematisk å fordele utgiftene i forbindelse med Gulfkrigen. Dessuten har prisvridninger og høy inflasjon i mange av de rapporterte landene ført til at budsjettdata ofte blir irrelevante. Det må likevel tilføyes at SIPRI er klar over vanskene og forsøker å gjøre data så pålitelige som mulig.

SIPRI publiserer bare serier som følger kalenderåret. I de tilfellene der det er avvik mellom kalenderår og budsjettår, fordele institusjonen utgiftene med like store deler i hver måned av budsjettåret og bruker deretter sine tidsserier til å lage anslag for kalenderåret. Dette er ikke helt uproblematisk. Det ville vært en fordel at det også ble publisert data slik de angis i de opprinnelige kildene.

Tidsseriene oppgis i løpende priser i lokal valuta. Dette er en stor styrke, da den enkelte bruker av materialet kan foreta de omgjøringer vedkommende anser for å være mest hensiktsmessige for analysen. Det publiseres også serier i konstante priser, men det er viktig å være klar over at det her er lagt vekt på å få konsistente serier *over tid for hvert land* for å vise en korrekt trend. Det er ikke justert for ulike definisjoner mellom landene fra et år til et annet. I en tverrsnittsanalyse der svært ulike land er med, kan dette gi opphav til inkonsistens.

I fastprisseriene er det brukt konsumpriser som deflator. Dette impliserer at i studier der det er alternativkostnaden som vurderes, vil det implisitt være privat konsum militærutgiftene vurderes opp mot. Konsumprisdeflatoren er likevel trolig bedre å bruke enn BNP-deflatoren, som jeg har vært inne på under omtalen av ACDA's beregningsmetoder (avsnitt 2.2).

2.4 International Monetary Fund

IMF publiserer data for militærutgifter for sine medlemsland i sin årlige publikasjon *Government Finance Statistics Yearbook*. Data er basert på det de enkelte medlemslandene selv rapporterer. IMF har sin egen definisjon (se Rolland (1994) avsnitt 2.1 for nærmere opplysninger) og regner at oppgitte beløp er ført på basis av Fondets retningslinjer. Det foretas en viss kontroll av data, men det antas at regjeringene vil være mer tilbakeholdne med opplysninger hvis de vet at IMF saumfarer oppgitte størrelser. En må derfor gå ut i fra at det ikke er store forskjeller mellom det som oppgis av nasjonale kilder og det som publiseres.

IMF oppdaterer sine data. Tallene publiseres som tiårs-serier for de enkelte lands budsjettår. Det er ikke gjort forsøk på omregning til kalenderår. Dette må sies å være en styrke, da det er fordelaktig for uavhengige analytikere å få tilgang til minst mulig bearbejdet data.

IMF publiserer alle sine tall i lokal valuta. Også dette er en stor fordel, da det som jeg har vært inne tidligere, ikke er en uproblematisk oppgave å gjøre data internasjonalt sammenliknbare, og metodene vil avhenge av studiens formål.

Det er ikke gjort noen forsøk på å lage fastprisserier, så problemene ved valg av deflator er derved overlatt den enkelte bruker av materialet.

En svakhet ved Government Finance Statistics Yearbook er at den mangler opplysninger for mange land, spesielt gjelder det utviklingsland. Dette må ses i lys av at IMF er avhengige av få tilgang på tall hos medlemslandene. For de landene IMF publiserer data, synes det imidlertid å være en av de kildene det er lettest å forholde seg til for uavhengige analytikere. Det kan likevel naturligvis ikke utelukkes at det forekommer inkonsistente data, blant annet som følge av bevisst manipulering av opplysningene fra rapporterende myndigheter.

Et problem er dessuten at det kun rapporteres offentlige utgifter på sentralt nivå, delstatenes utgifter tas ikke med. Dette kan gi betydelig underrapportering, men slår trolig sterkere ut for sosiale sektorer som helse og utdanning, enn for forsvaret.

Det må i tillegg anses som en svakhet at militære pensjonsutgifter ikke inngår i IMF's definisjon og derfor trolig ikke medregnes når totale militære utgifter oppgis.

2.5 Forente Nasjoner

Det kan finnes tall for militærutgifter i to årlige publikasjoner fra FN:

UN Statistical Yearbook publiserte inntil 1988/89 tidsserier på fem år over medlemslandenes militærutgifter. Disse var hentet direkte fra IMF's statistikk, og avviker ikke i presentasjonen omtalt ovenfor. Fra utgaven i 1988/89 la institusjonene om publiseringsrutinene og fjernet opplysninger om militærutgifter fra denne publikasjonen.

National Accounts: Main Aggregates and Detailed Tables presenterer tabeller med tidsserier på elleve år over militærutgifter. De oppgis i lokal valuta i løpende priser. For enkelte land er det i tillegg til totale utgifter for hver sektor også gitt opplysninger på disaggregert nivå, dvs. inndelt i undergrupper. I disse tabellene er militærutgiftene delt i to hovedkategorier: driftskostnader og kapitalkostnader, og de to hovedgruppene har igjen enkelte underkategorier. Alle seriene er basert på oppgifter fra de enkelte regjeringene som rapporterer i henhold til FNs System of National Accounts. Kilden lider av de samme svakheter som IMF; en vet ikke om regjeringene rapporterer korrekt, men dette er det nærmest umulig å gardere seg mot. Ulempen med å benytte FNs statistikk, er at det tar veldig lang tid før den utkommer. Den nyeste utgaven jeg har fått tilgang til, er fra 1992, og for mange av utviklingslandene slutter seriene i 1988. Dessuten er det også her manglende opplysninger om militærutgifter for mange land, særlig blant utviklingslandene.

2.6 Verdensbanken

Verdensbanken publiserer data for militærutgifter i sin årlige publikasjon *World Development Report*. Data er hentet fra IMF's Government Finance Statistics Yearbook, og metodologiske spørsmål er behandlet i avsnitt 2.4. Verdensbanken publiserer kun utgifter for ett år samt basisåret i hver utgave av årboken.

Alle opplysningene finnes i én tabell, men hva som publiseres er noe forskjellig fra år til år. I perioden 1981-83 ble forsvarsutgiftene angitt i prosent både av BNP og totale sentrale offentlige utgifter. Det var også tatt med forsvarsutgifter per innbygger i 1975-dollar (beregnet ved hjelp av offisielle valutakurser). Fra og med 1984 er tabellene lagt om til kun å inneholde militærutgifter som andel av totale offentlige utgifter (i prosent).

En svakhet ved World Development Report er at det finnes opplysninger om militærutgifter for så få land. Spesielt når det gjelder utviklingslandene er det store mangler. (Dette gjenspeiler naturligvis manglende tilgang på data fra IMF.) Det er dessuten et problem at data for militærutgiftene oppgis som prosent av sentrale offentlige utgifter, da det kan gjøre sammenlikninger mellom land vanskelig. Det er nemlig store variasjoner mellom landene når det gjelder grad av lokalt selvstyre. Et land som har desentralisert mange offentlige oppgaver, vil få mye større militærutgifter som andel av sentrale offentlige utgifter enn et land som har høy grad av sentralisering. Dette til tross for at det desentraliserte landet i realiteten kan bruke mindre ressurser på forsvaret enn det sentralstyrte. Problemene forsterkes ved at det også er ulikheter i hva «totale sentrale offentlige utgifter» innebærer. Noen land oppgir budsjetterte størrelser mens andre benytter konsoliderte tall, og det er ofte forskjeller mellom disse to begrepene. Verdensbanken er klar over problemene og advarer mot å tolke størrelsene for bokstavelig - de er ment å gi en antydning om utviklingen fra år til år i de enkelte landene.

Som følge av at det kun publiseres ett år i hver utgave, forekommer det ingen revisjoner av data. Hvis en ønsker å gjøre en tidsseriestudie, er dessuten World Development Report tungvint å bruke, da en trenger svært mange utgaver for å få tilstrekkelige lange tidsserier.

2.7. Central Intelligence Agency

Data om militærutgifter fra USAs Central Intelligence Agency (CIA) kan finnes på CIAs Internettisider under følgende adresse:

<http://www.odci.gov/cia/publications/95fact/index.html#r86>

CIAs Internettisider inneholder en faktabok med mye informasjon om svært mange land, også av utviklingslandene. Hver side har kun opplysninger for ett år, men det er mulig å finne noen historiske tall ved å gå gjennom ulike årganger av CIA Factbook. Seriene blir imidlertid svært korte (to-tre år) da denne formen for publisering er relativt ny. Det er også usikkert hvor lenge de eldre utgavene vil bli liggende på nettet.

Data for militærutgiftene oppgis for budsjettåret i løpende priser i amerikanske dollar. Tallene er fremkommet ved å bruke offisiell valutakurs, og det advares mot å tolke beregningsmetoden for bokstavelig da det kan forekomme store avvik mellom reell og offisiell valutakurs. (Se Rolland (1994) for en diskusjon av problemer ved å benytte valutakurser ved internasjonale sammenlikninger.) Det er også tatt med militærutgiftene som andel av BNP.

Det foreligger ingen informasjon om tallene er endelige eller budsjetterte størrelser. Imidlertid er opplysningene i CIA Factbook 1995, den siste tilgjengelige utgaven, fra budsjettåret 1994/95 for flere av landene. Det må derfor antas at dette gjelder budsjetterte størrelser, da endelige tall vanligvis foreligger på et senere tidspunkt. Av alle kildene som er gjennomgått her, har CIAs Internettisider de «ferskeste» tallene. Som følge av at det kun publiseres ett år i hver utgave, blir ikke seriene oppdatert etterhvert som endelige tall foreligger. Dette er en svakhet, da det ofte blir betydelige revisjoner fra budsjetterte tall til endelig regnskap foreligger.

Publisering via CIAs Internettisider er interessant først og fremst fordi denne formidlingen er i forkant av alle øvrige publikasjoner med hensyn til nye opplysninger. CIAs Internettisider lar seg imidlertid

ikke benytte i en tidsseriestudie som følge av korte serier, og tallene må dessuten benyttes med forsiktighet og kontrolleres mot andre kilder som foretar revisjoner til endelige regnskapstall når disse foreligger.

2.8. Oppsummering

Det er ikke en helt enkel sak å vurdere de ulike kildene mot hverandre, da det er styrke og svakheter ved alle. Mye tyder likevel på at IISS kommer svakest ut når det gjelder data for utviklingsland, i hvert fall for perioden før 1980. Fremgangsmåten for beregninger er også relativt dårlig dokumentert slik at kontroll og nødvendige korleksjoner er vanskelig å gjennomføre. Det er også problematisk at tidsseriene i hver utgave er så korte, da en trenger svært mange årganger for å kunne gjennomføre en tilfredsstillende analyse. Kildens styrke er at den har opplysninger om svært mange land, spesielt i de seneste utgavene, og de oppgis i løpende priser i lokal valuta.

ACDAs publikasjoner har en fyldig dokumentasjon av hvilke metoder som er benyttet for databeregning. Kildens største svakhet er at alle størrelser oppgis i dollar beregnet ved hjelp av offisiell valutakurs. Dette er som jeg har vært inne på, problematisk - spesielt for utviklingsland med over- eller undervurdert valutakurs. Kilden svekkes ytterligere da den er vanskelig å oppdrive. Anekdoter antyder at institusjonen har fått kuttet budsjettene i en slik grad at årlig publisering nærmest er blitt umulig! Imidlertid er det kommet utgaver for 1991-1992 og 1993-94. Positivt med ACDAs publikasjoner er dessuten at hver utgave inneholder tidsserier på elleve år og de dekker også svært mange land. Derved er en omfattende tverrsnittsanalyse mulig å utføre ved hjelp av tall fra én kilde.

FNs statistikk utkommer sent, men skiller seg positivt ut ved at det for enkelte land finnes noe disaggregerte data (inndelt i undergrupper etter sektor). Det er også i noen tilfeller tatt med utgifter på delstat/provinsnivå, men dette opplyses ikke alltid i tabellteksten. En svakhet er at kun få land dekkes.

Verdensbanken henter sine tall fra IMF, så datakvaliteten er den samme for begge kildene. Det er imidlertid problematisk at militærutgiftene bare oppgis som andel av sentrale offentlige utgifter, da dette kan føre til store skjevheter i materialet. Som følge av rutinene med å publisere data kun for siste foreliggende år, må en ha tilgang på mange årganger for å kunne gjøre en tidsrekkeanalyse. En tverrsnittsanalyse vanskeligjøres av at også dekningsgraden er svært lav, særlig for utviklingslandene.

CIA's Internettssider er interessante fordi de er tidligst ute med opplysninger og er svært omfattende med hensyn til antall land. Imidlertid har denne formen for publisering begrensninger som følge av liten dokumentasjon av metoden som er brukt. Tidsseriene er for korte til å foreta en analyse, og oppdateringsrutiner finnes ikke.

Konklusjonen på studien indikerer at SIPRI og IMF er de kildene som kommer best ut, til tross for at også disse er beheftet med svakheter. Det er god statistisk dokumentasjon, tallene oppdateres og de oppgis i løpende priser i lokal valuta. Samsvaret mellom tallene som publiseres av de to kildene, er blitt større i de siste utgavene. SIPRI har ekstra styrke ved at de vanligvis er tidligere ute med opplysninger enn IMF og de dekker også langt flere land.

3. Data over militærutgifter i Norges prioriterte samarbeidsland

Jeg skal i denne delen av studien gi en vurdering av tilgjengelig data over militærutgiftene i Norges prioriterte samarbeidsland. Diskusjonen vil bli foretatt i lys av de generelle betraktningene som er behandlet i første del av Rolland (1994). Hvert land er drøftet for seg, og jeg ser på hvilke kilder som har opplysninger om forsvarsutgifter. På bakgrunn av antall kilder og samsvar mellom tallene, forsøker jeg å si noe om kvaliteten på data og åpenheten i landet med hensyn til publisering av militærutgifter.

Generelt sett er tilgjengelig datamateriale av en slik kvalitet at det først og fremst er *trendene* i militærutgiftene relativt til øvrige størrelser i økonomien som er mest pålitelige. Å få klarlagt trendene er viktig utifra et bistandsperspektiv. Det er av interesse å se om militærutgiftene vokser eller avtar over tid. Da det er deflateringsproblemer forbundet med tidsstudier av absolutte størrelser, har jeg valgt å se på endringen i relative størrelser (rater) over tid. Jeg mener at bruk av rater som indikator på militariseringsgrad gir et mer interessant bilde enn utviklingen i de totale størrelsene. Selv om veksten i militærutgifter i seg selv er av betydning, er det fra et utviklingsperspektiv viktigere å se forsvarets relative betydning i forhold til resten av økonomien. Et land med høy økonomisk vekst og et høyt nivå på landets inntekt er i større grad i stand til å bære høye militærutgifter enn tilfellet er for et fattig land med nedgang i produksjonen. Ved å bruke rater får en frem både den økonomiske byrden forsvaret utgjør og prioriteringer mellom militær og sivil virksomhet.

SIPRI har beregnet at for utviklingslandene samlet utgjorde militærutgiftene rundt 5 prosent av BNP i 1985, mens raten var falt til 3,8 prosent i 1991. Åpenbart skjuler det seg store individuelle forskjeller bak disse tallene. Jeg har beregnet raten for norske programland for følgende år: 1975, 1980 samt perioden fra 1985 og frem til nyeste publiserte data. (Det siste året i serien varierer som følge av ulik data-rapportering fra de enkelte landene). På denne måten får jeg indikert mønsteret som har gjort seg gjeldende de siste femten til tyve årene. For å få så konsistente resultater som mulig er IMF blitt benyttet som kilde for alle mine beregninger der dette har vært mulig. IMF oppgir utgiftene for budsjettåret, og har regnet om BNP til også å gjelde budsjettåret (men uten å oppgi hvilken metode som benyttes). Dette gir konsistens i ratene, men beregningsperioden vil avvike noe fra SIPRI som regner om militærutgiftene angitt i budsjettene til å gjelde kalenderåret. Den alternative kilden for mine beregninger har vært FN. Også FN oppgir offentlige utgifter per budsjettår, mens BNP gjelder for kalenderåret, noe som kan føre til unøyaktigheter. Strengt tatt er beregninger for den militære byrden (militærutgifter/BNP) gjort på FN-data derfor ikke helt konsistente. Dette gjelder ikke de øvrige ratene som er beregnet ved hjelp av data fra samme tidsperiode. Ingen indikatorer er beregnet med tall fra ulike kilder, med unntak av *Zambia* der ingen annen mulighet forelå. For alle land er SIPRI's rate for militærutgifter/BNP satt opp som sammenlikningsgrunnlag. Dette gir mulighet for å se om angjeldende land ligger over eller under gjennomsnittet for utviklingslandene beregnet av SIPRI, og om det eventuelt har skjedd en endring i status den siste tiden.

I tillegg har jeg beregnet to andre indikatorer: militærutgifter som andel av de offentlige utgiftene og militærutgifter i forhold til de sosiale utgiftene. De sosiale utgiftene er definert som summen av den delen av de totale offentlige utgiftene som går til utdanning og helse. Deretter har jeg satt opp to indikatorer på samfunnets sosiale standard⁶. Jeg har valgt spebarnsdødelighet (antall døde per tusen levendefødte etter ett år, omregnet til prosent) og primærutdanning (antall elever som deltar i primærundervisningen, uansett alder, dividert med antall personer i aldersgruppen som undervisningstrinnet er beregnet for, omregnet til prosent). Den siste indikatoren kan overstige 100 prosent hvis eldre elever deltar i undervisning på et lavere trinn enn deres alder skulle tilsi. Det er antatt at en aktiv satsing på primærhelsetjeneste og primærutdanning vil komme den fattigere delen av befolkningen til gode samtidig som grunnlaget legges for økonomisk vekst og høyere sosial standard for alle medlemmene av samfunnet.

---

⁶ Indikatorer er med få unntak hentet fra World Bank (1981-1995).

3.1. Afrika

3.1.1. Botswana

Kilder:

IMF har tidsserier over militærutgifter fra 1976 til og med 1991 i sin publikasjon Government Finance Statistics Yearbook. Størrelsene er oppgitt i lokal valuta (pula) og løpende priser for budsjettåret, som begynner 1. april. Det har ikke skjedd noen oppdatering av tidsserien over militærutgifter fra nest siste utgave (1993) til den siste foreliggende årbok for 1994. De to utgavene oppgir identiske serier fra 1982 til 1991. Dette peker i retning av en forverring av rapporteringsrutinene.

FNs National Accounts Statistics har ingen tall over militærutgifter.

SIPRI har tall fra 1977 til og med 1994. Tallene for perioden 1992-94 er angitt som egne estimater. I SIPRI yearbook 1992 er det frem til 1986 stor overensstemmelse med tallene fra IMF, men deretter ligger IMF betraktelig høyere. Eksempelvis kan nevnes at i 1991 oppgir SIPRI militærutgiftene til 118 millioner pula, mens IMF angir 359,1 millioner pula. Denne forskjellen kan neppe forklares kun med at budsjettåret avviker fra kalenderåret, da avviket er stort også i de fire foregående årene. Imidlertid bygget Botswana en militær flyplass i perioden 1990-92. Det råder noe uklarhet om hvem som finansierte byggingen. USA var involvert i prosjektet, og mye tyder på at det forelå en delt løsning. Det er derfor mulig at IMF's tall inkluderer utgifter til infrastrukturen rundt flyplassen som trolig ble dekket av regjeringen i Botswana, mens SIPRI holder disse utenfor. I SIPRI yearbook 1995 er det imidlertid gjort betydelige revisjoner av tallene for Botswana, slik at de nå i stor grad er i overensstemmelse med seriene fra IMF. SIPRI's tall ligger noe i underkant av IMF's i hele perioden. Estimatenes over den militære byrden (militærutgifter/BNP) for 1992 og 1993 er angitt som henholdsvis 4,1 og 3,6 prosent.

ACDA har tall fra 1977 til og med 1993, det siste året oppgis å være et anslag. Utgiftene er kun angitt i amerikanske dollar, men beregnet rate over den militære byrden (militærutgifter/BNP) er for 1991 oppgitt til 4,8 prosent, altså svært nær indikatorene fra SIPRI og beregningene gjort ved hjelp av tall fra IMF. (Se tabell 3.1.1). For 1992 og 1993 skiller imidlertid ACDA seg fra SIPRI ved å angi militærutgiftene som andel av BNP til henholdsvis 5,3 og 5,9 prosent - altså en kraftig økning i militærutgiftenes relative andel mot SIPRI's anslåtte nedgang.

IISS publiserer data fra 1977 til og med 1994, men kun for de to siste årene i hver utgave.

Militærutgiftene er oppgitt i lokal valuta, amerikanske dollar (omregnet med offisiell valutakurs) og som prosent av BNP. For 1993 oppgis den militære byrden til 4,9 prosent, mao mer i samsvar med ACDA enn SIPRI, selv om anslaget er noe lavere enn hos ACDA. IISS anslår raten til 4,6 prosent i 1994.

CIA's Internettssider har opplysninger om militærutgiftene, men tidsserien er svært kort og gjelder for budsjettåret (1. april til 31. mars). Data er oppgitt i amerikanske dollar (omregnet med offisiell valutakurs) og som prosent av BNP. For budsjettåret 1993/94 er utgiftene oppgitt til å være 198 millioner dollar, mens SIPRI har et anslag på om lag 130 millioner. Den militære byrden er anslått til 5,2 prosent, og ligger derved nærmere ACDA's anslag enn SIPRI's.

Jeg vil konkludere med at det er forholdsvis enkelt å finne statistikk over de samlede militærutgiftene i Botswana, men det har hittil ikke vært mulig å få tak i disaggregerte data (inndelt i underkategorier). Dette umuliggjør kontroll av konsistensen over tid. Det er likevel mulig å gjøre en tidsserieanalyse, men samme kilde bør da benyttes. At det er så stort avvik mellom ulike kilder må anses som et problem og det er vanskelig å vurdere kvaliteten på data. Jeg tenderer likevel i retning av å mene at opplysninger gitt til IMF er forholdsvis korrekte. Hvis dette er tilfellet, er utviklingen bekymringsfull. Som det fremgår av tabell 3.1.1, tar militærutgiftene nå en større del av de offentlige utgiftene enn noen gang tidligere. Sett i

forhold til de sosiale utgiftene er også utviklingen negativ. Det må imidlertid tilføyes at Botswana har lave militærutgifter relativt til sosiale utgifter hvis en sammenlikner med våre øvrige samarbeidsland. Dette gir også utslag i forholdsvis gode sosiale indikatorer.

Tabell 3.1.1. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1976	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	2,0 ¹⁾	3,7	1,9	2,5	3,8	3,7	3,6	4,4	4,7
Mil.utg./BNP ²⁾	..	3,3	1,8	2,7	4,0	3,6	3,6	4,7	4,7
Mil.utg./Off.utg. ²⁾	0,2	9,8	6,4	7,9	12,1	12,4	11,7	13,3	16,0
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	0,6	35,5	28,4	32,7	47,2	48,5	46,6	52,1	51,9
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	9,5 ³⁾	..	7,1	6,9	6,7	4,1	3,9	3,8	3,6
Primærutdanning	65 ³⁾	..	104	105	114	116	111	110	119

1) Gjelder 1977

2) Indikatorene er beregnet ved hjelp av data fra IMF. Det er ikke funnet tall for BNP i 1976 hos IMF.

3) Gjelder 1970.

3.1.2. *Etiopia*

Kilder:

IMF har tidsserier over militærutgifter fra 1985 til og med 1990 i sin publikasjon *Government Finance Statistics Yearbook 1994*. Det er imidlertid mulig å finne opplysninger fra 1972 i tidligere utgaver, men i perioden 1975 - 1984 presenteres data for militærutgiftene kun i en samlet kategori «General public services and Defense». Størrelsene er oppgitt i lokal valuta (birr) og løpende priser for budsjettåret, som begynner 8. juli. I den nest siste utgaven av årboken (1993) er det kun én observasjon; fra 1989. I den siste versjonen fra 1994 har altså tidsserien over militærutgifter blitt utvidet, noe som peker i retning av lettere datatilgang. Det har imidlertid ikke vært noen revisjon av utgiftene i 1989, slik at det oppgitte beløp er identisk i begge utgavene.

FNs National Accounts Statistics har ingen tall over militærutgifter.

SIPRI har tall fra 1975 til og med 1993 i tilgjengelige utgaver av sin årbok. I den sammenliknbare perioden ligger utgiftene i lokal valuta noe høyere enn det som oppgis hos IMF. Ifølge SIPRIs beregninger nådde militærutgiftene en topp i 1990 og har siden vist en kraftig nedgang. Dette må ses i lys av den politiske utviklingen i landet etter borgerkrigens slutt. Mens militærutgiftene i 1990 utgjorde rundt 15 prosent av BNP, er de i 1992 anslått til å ha kommet ned i 4,5 prosent. (Raten for 1993 er ikke beregnet, trolig som følge av manglende opplysninger om BNP).

ACDA har publisert dataserier for militærutgiftene i Etiopia fra 1968 til og med 1993 i løpende og faste priser i dollar og som andel av BNP. Det er imidlertid flere brudd og grove estimater i tidsseriene på 1980-tallet, noe som må ses i sammenheng med borgerkrigen. Mønsteret i utviklingen er det samme som beskrevet hos SIPRI, men nivået er noe høyere: militærutgiftene anslås til å ha utgjort 21,9 prosent av BNP i toppåret 1990. For 1992 har ikke ACDA anslag, men angir raten for militærutgiftene/BNP til 4,4 prosent i 1993, altså om lag på linje med tallene fra SIPRI og CIAs Internettisider.

IISS har tall for Etiopia til og med 1994, det siste er budsjetterte størrelser. Ratene for militærutgifter/BNP de siste årene skiller seg fra de øvrige internasjonale kildene ved at de ligger betydelig lavere. IISS oppgir den militære byrden for 1993 og 1994 til henholdsvis 2,9 og 2,6 prosent.

CIAs Internettisider oppgir en kort tidsserie for militærutgiftene i Etiopia i amerikanske dollar (omregnet ved hjelp av offisiell valutakurs) og som andel av BNP. De siste tallene er fra budsjettåret 1994/95 og angir militærutgiftene til 4,1 prosent av BNP.

Tilgangen på informasjon om militærutgiftene i Etiopia synes å ha bedret seg betraktelig de siste årene. Mye tyder også på at forsvaret i løpet av nitti-tallet har lagt beslag på stadig mindre ressurser, selv om raten over militærutgifter i forhold til BNP trolig ikke er så lav som oppgitt hos IISS. Foreløpig er tidsseriene for korte til å gi en konsistent tidsserieanalyse. Som følge av krigen som har herjet landet i så lang periode, er militærutgiftene i forhold til offentlige utgifter til helse og utdanning blant de høyeste i Norges prioriterte områder. Etiopia kommer også svært dårlig ut med hensyn til sosiale indikatorer i forhold til andre samarbeidsland. Spebarnsdødeligheten har imidlertid vært nedadgående de siste årene. Primærutdanningsraten var i 1991 25 prosent og er svært lav også i forhold til andre fattige land.

Tabell 3.1.2. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	4,5	8,5	8,9	8,7	10,1	12,4	14,2	14,8	9,1
Mil.utg./BNP ¹⁾	[2,6]	[4,4]	9,3	8,5	8,9	11,4	13,5	15,1	..
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	[14,6]	[17,4]	29,4	26,3	28,1	32,5	35,0	38,7	..
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	[71,2]	[136,6]	193,4	184,7	182,8	232,7	269,9	294,1	..
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	..	14,6	16,8	15,5	15,4	13,5	13,3	13,2	13,0
Primærutdanning	23	43	36	36	37	36	38	38	25

[] angir at indikatorene er beheftet med stor usikkerhet.

¹⁾ Indikatorene er beregnet ved hjelp av tall fra IMF. I perioden 1975 - 1984 presenteres data for militærutgiftene kun i en samlet kategori «General public services and Defense». Forsvarsutgiftene er på basis av tidligere år anslått til å utgjøre i overkant av 41 prosent av samlet beløp, og indikatorene for 1975 og 1980 er beregnet utifra denne antakelsen.

3.1.3. Mosambik

Kilder:

Hverken IMF eller FN har data over militærutgifter i Mosambik.

SIPRI har tidsserier over militærutgifter i lokal valuta fra 1975 (første år med selvstyre) til og med 1993. Den første raten over militær byrde (militærutgifter/BNP) er imidlertid fra 1980, noe som trolig skyldes problemer med å få fastslått BNP. I den nest siste utgaven av årboken med tabeller over militærutgifter i ulike land (1992) går seriene for militær byrde kun til 1985. Årboken fra 1995 har imidlertid opplysninger om militærutgifter som andel av BNP til og med 1993. Det ser derfor ut til at datatilgangen for Mosambik er blitt forbedret de siste to årene, en utvikling som må ses på bakgrunn av den politiske situasjonen i det sørlige Afrika i første halvdel av 1990-tallet.

ACDA har publisert data for militærutgifter fra 1975 til og med 1993, men det mangler flere år på 1980-tallet. I den siste utgaven (1993-1994) ligger militærutgiftene som andel av BNP på 7,6 prosent i 1993, altså betydelig under raten beregnet av SIPRI. Det har imidlertid vært variasjoner mellom de to kildene gjennom de siste ti årene. Avvikene er ikke systematiske, kildene veksler på å angi høyest rate.

IISS har serier fra 1975 til og med 1994 med enkelte avbrudd. Det siste året gjelder budsjetterte størrelser.

CIA's Internettssider oppgir at militærutgiftene i Mosambik i 1993 var 110 millioner dollar, eller 7,3 prosent av BNP. Dette er nær opp til raten fra ACDA, og betraktelig lavere enn det SIPRI angir.

I desember 1994 utførte Ådne Cappelen, Statistisk sentralbyrå, et oppdrag for NORAD i Mosambik og fikk i Maputo tilgang til nasjonalbudsjettene. På bakgrunn av det statistiske vedlegget i hans rapport (Cappelen(1994)) har det lyktes meg å få tilgang til konsistente tidsserier over militærutgiftene i perioden 1986 til og med 1994 - sistnevnte er et estimat. Det er godt samsvar mellom ratene jeg har beregnet ved hjelp av data fra nasjonalbudsjettene og SIPRI's rater, med unntak for siste del av perioden da mine rater er betydelig lavere. Imidlertid ligger mine beregninger nært opp til det som oppgis både av ACDA og CIA's Internettssider. Jeg har dessuten fått tilgang til en rapport fra Utenriksministeriet i Danmark (Ministry of Foreign Affairs (1995)) der militærutgiftene som andel av de offentlige utgiftene er angitt for perioden 1990 til 1995 - de siste to årene er estimater. Disse beregningene er svært mye høyere enn mine beregninger, men det er usikkert hva som er inkludert i de offentlige utgiftene.

Tilgangen på data over militærutgifter i Mosambik er i løpet av de siste to årene blitt vesentlig forbedret selv om det fortsatt er en del mangler. Tidsseriene er korte, kun åtte år, men det er nå større samsvar mellom kildene. Da jeg foretok min forrige analyse av militærutgifter i 1994, var situasjonen svært lite tilfredsstillende. De tre kildene som hadde opplysninger om militærutgiftene i Mosambik hadde store variasjoner i tallene, noe som gjorde det vanskelig å bedømme troverdigheten av materialet. Det var manglende informasjon for lange perioder. Indikatoren for militærutgifter/BNP varierte mye i 1985, det eneste året alle kildene hadde opplysninger for: 7,4 (SIPRI), 9,4 (IISS) og 10,4 (ACDA). At SIPRI oppga størrelsen på militærutgiftene i escudos, IISS i meticais og ACDA kun i dollar, forsterket problemene ytterligere. Tatt i betraktning at landet var herjet av krig siden slutten av 1970-årene, er det ikke uventet at datasituasjonen er dårlig og militærutgiftene høye. Det er derfor oppmuntrende å se fremgangen på datasiden. Som det fremgår av tabell 3.1.3, har det nå vært mulig å beregne indikatoren for militærutgifter i forhold til sosiale utgifter. Denne raten er svært høy, men har vist en nedadgående tendens i 1990-årene. Spebarnsdødeligheten er blant den høyeste i våre satningsområder, og primærutdanningsraten har i liten grad tatt seg opp igjen etter det kraftige fallet på begynnelsen av åtti-tallet. Med fred er det mulig å overføre flere ressurser fra forsvaret til de sosiale sektorene. Det er imidlertid fortsatt behov for bedre datamateriale for å fastslå hvor mye som egentlig går til den enkelte sektor.

Tabell 3.1.3. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Militarisering												
Mil.utg./BNP SIPRI			7,5	7,4	9,9	8,9	10,2	9,9	9,0	9,4	10,4	..
Mil.utg./BNP ¹⁾		..	..	7,4	10,7	9,2	10,3	10,1	8,7	8,3	7,6	[6,3]
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾				24,0	26,1	20,1	21,6	19,6	18,6	17,3	18,1	[16,3]
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	..	..		172,2	285,7	208,6	210,7	191,3	160,4	137,0	159,8	[147,4]
Sosiale indikatorer												
Spebarnsdødelighet	9,3	11,5	12,3	12,0	14,1	13,9	13,7	13,7	14,9	[16,2]	14,6	..
Primærutdanning	52	93	84	82	68	..	..	58	63	60	..	..

[ ] angir at indikatoren er beheftet med stor usikkerhet.

¹⁾ Indikatorene er beregnet ved hjelp av tall fra Cappelen (1994) der han bygger på informasjon fra Statistisk årbok for Mosambik.

3.1.4. Namibia

Kilder:

IMF oppgir tidsserier over militærutgifter i løpende priser og lokal valuta (rand) for budsjettåret, som begynner 1. april. Seriene starter først i 1990 i forbindelse med frigjøringen. IMF har i den siste tilgjengelige utgaven av Government Finance Statistics Yearbook (1994) fjernet den aktuelle tabell «Tabel B. Expenditure by function. Consolidated Central Government» i oversikten for Namibia. De eneste tallene over utgifter etter sektor er derfor i årboken fra 1993, og her kun foreløpige tall for 1990 og estimater for 1991.

FN har ikke data for militærutgifter i Namibia i sin siste tilgjengelige utgave av National Accounts Statistics (1992).

SIPRI har i sin siste årbok (1995) tall for militærutgiftene i Namibia for perioden 1985 til og med 1993 i løpende priser og lokal valuta, i faste priser i amerikanske dollar og som andel av BNP. Det er noe avvik fra militærutgiftene oppgitt hos IMF, med høyere beløp i 1990 og lavere i 1991.

ACDA har tidsserie fra 1990 til og med 1993, men oppgir tallene fra 1991 og 1992 som anslag. Ratene for militærutgifter som andel av BNP ligger nært opp til ratene beregnet av SIPRI.

IISS har publisert tall for militærutgiftene i Namibia fra 1989 til og med 1994. Det er stort samsvar mellom ratene for militærutgifter som andel av BNP beregnet av IISS og ACDA.

CIA's Internett-sider oppgir at militærutgiftene som andel av BNP i budsjettåret 1993/1994 var 2 prosent, dvs. om lag på linje med de øvrige kildene.

Jeg har også fått tilgang på Namibias tre nasjonalbudsjetter fra 1991-93. Her er data inndelt i undergrupper (disaggregert). Inndelingen er gjort i samsvar med FNs anbefalinger. (Se Rolland (1994) avsnitt 2.1 for en nærmere diskusjon av FNs retningslinjer.) Driftskostnader og kapitalkostnader er adskilt, og det er samsvar mellom kategoriene fra ulike år. Departementets innbetalinger til pensjonskassen er spesifisert i samsvar med NATOs definisjon av militære utgifter.

Etter at Namibia tegnet til å bli et mønsterland når det gjelder statistikk over militærutgifter, har det skjedd en utvikling i negativ retning de siste to årene. Landet har ikke rapportert til IMF som derved ikke har oppdatert eller revidert anslagene for 1990 og 1991. Jeg har heller ikke fått tilgang på nasjonalbudsjettene for de siste årene. Disse foreligger likevel trolig, da internasjonale kilder offentliggjør tall frem til 1994. Det er stort samsvar mellom de ulike kildene som oppgir militærutgifter. Namibia ligger under gjennomsnittet av utviklingslandene når det gjelder militær byrde (militærutgifter/BNP). Militærutgiftene utgjør, for de to årene jeg har hatt muligheter til å beregne raten, kun rundt en femtedel av de sosiale utgiftene, noe som tyder på at landet prioriterer helse og utdanning. Spebarnsdødeligheten har vært nedadgående siden landet ble selvstendig, og primærutdanningsraten har steget.

Tabell 3.1.4. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	4,4	4,8	5,4	4,9	2,9	2,2	2,7	2,5	2,2
Mil.utg./BNP ¹⁾	..	..	..	..	..	2,1	3,0	2,6	2,3
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	..	..	..	..	..	5,4	6,6	5,6	5,4
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	..	..	..	..	..	17,4	20,4	..	..
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	..	..	..	..	10,1	10,0	7,2	5,7	5,9
Primærutdanning	..	..	..	..	..	94	119	124	..

¹⁾ Indikatorene er hentet fra ACDA.

²⁾ Indikatoren er beregnet ved hjelp av data fra IMF.

3.1.5. Sør-Afrika

Kilder:

IMF har ingen tall for de samlede militærutgiftene. I Government Finance Statistics Yearbook 1988 er det imidlertid én enkeltobservasjon av investeringsutgifter til forsvaret i 1984, mens driftsutgiftene mangler. Den aktuelle tabell «Tabel B. Expenditure by function. Consolidated Central Government» for Sør-Afrika er utelatt fra årboken for 1993. I utgaven for 1994 er denne tabellen tatt med, men den inneholder kun opplysninger for 1982 og har ingen rubrikk for forsvarsutgifter.

FNs National Accounts Statistics har ingen tall over militærutgifter.

SIPRI har tidsserier fra 1975 til og med 1993 i de utgavene jeg har tilgang til.

ACDA har tidsserier for militærutgiftene i Sør-Afrika fra 1968 til og med 1993. Det siste året oppgis som estimat, noe som også er tilfellet for flere av de oppgitte tallene fra 1980-årene. Som det fremgår av tabell 3.1.5, er det noe avvik mellom ratene over militærutgifter som andel av BNP beregnet av SIPRI og ACDA, men det er ikke systematiske avvik. Mot slutten av perioden synes samsvaret mellom de to kildene å bli større.

IISS har tall for Sør-Afrika til og med 1994 i sin siste utgave, for det siste året gjelder budsjetterte størrelser. Anslagene for militærutgifter i forhold til BNP er noe høyere enn SIPRI og ACDA. For både 1993 og 1994 er raten beregnet til 3,3 prosent.

CIA's Internettisider oppgir militærutgiftene i Sør-Afrika til 3,2 milliarder dollar i budsjettåret 1993/1994. Dette tilsvarer 2,8 prosent av BNP, og avviker ikke i stor grad fra estimatene gjort av SIPRI og ACDA for kalenderåret 1993.

Siden Sør-Afrika ikke har innrapportert sine militærutgifter til hverken IMF eller FN, har det ikke vært mulig å beregne egne indikatorer. Jeg har heller ikke fått tilgang på tidligere nasjonalbudsjetter. Situasjonen er imidlertid i ferd med å endres. Budsjettet for 1995/96 er lett tilgjengelig og inneholder detaljerte opplysninger om utgifter til alle departementene, også Forsvarsdepartementet. I tillegg til det ordinære budsjettet, er det laget en brukerhåndbok for ikke-fagfolk («A citizens guide to the 1995/96 budget»). Utgiftene i nasjonalbudsjettet er inndelt i kapital- og driftsutgifter og virker ryddig og tilfredsstillende satt opp. Mye tyder på at det vil bli lett å få tilgang på statistikk for militærutgifter fra Sør-Afrika i tiden som kommer. Som det fremgår av tabell 3.1.5, er det mangler ved data for de sosiale indikatorene, det er kun UNESCO som sporadisk har publisert primærutdanningsstall. Det virker likevel som om primærutdanningsraten er svært høy. Spebarnsdødeligheten har avtatt gradvis gjennom hele undersøkelsesperioden, men den er fortsatt høy. Her må dog føyes til at det trolig er store forskjeller mellom befolkningsgruppene.

Tabell 3.1.5 Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering											
Mil.utg./BNP SIPRI	3,4	3,9	3,1	3,1	3,9	4,2	4,1	3,8	3,2	3,0	2,6
Mil.utg./BNP ¹⁾	3,8	3,2	3,8	3,9	4,4	4,3	4,4	4,4	3,7	3,1	2,7
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	13,1	11,9	11,6	11,5	12,5	12,6	13,4	12,6	11,7	9,2	8,2
Mil.utg./Sos.utg.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Sosiale indikatorer											
Spebarnsdødelighet	..	9,6	7,8	7,4	7,2	7,0	6,8	6,6	5,4	5,3	5,2
Primærutdanning ²⁾	107	..	..	103	..	..	..	..	111	111	111

¹⁾ Indikatorene er hentet fra ACDA.

²⁾ Den eneste kilden som inneholder opplysninger om primærutdanningsraten for Sør-Afrika er UNESCO Statistical Yearbook 1995, og da kun enkelte år.

3.1.6. Tanzania

Kilder:

IMF publiserer ingen opplysninger om Tanzania.

FNs National Accounts Statistics har tidsserier fra 1970 til og med 1991. Tallene er oppgitt i løpende priser i lokal valuta (shilling) for budsjettåret som begynner 1. juli. Det er ikke foretatt oppdatering eller forlenging av tidsseriene fra 1991-utgaven til 1992-utgaven.

SIPRI har tidsserier fra 1962 til og med 1991, men tallene oppgis som usikre i enkelte perioder. Indikatoren for militærutgiftene som andel av BNP er kraftig nedjustert i årboken fra 1995 i forhold til årboken fra 1992. Eksempelvis ble militærutgiftene anslått til å utgjøre 6,9 prosent av BNP i 1989 i den sistnevnte utgaven, mens de i 1995-utgaven antas å utgjøre 2,2 prosent av BNP. Jeg har ikke fått brakt på det rene årsaken til nedjusteringene, men som det fremgår av tabell 3.1.6, er SIPRIs anslag nå nær opp til mine beregninger gjort ved hjelp av tall fra FN.

ACDA har tidsserier fra 1968 til og med 1993, med unntak for 1986 og 1991. Tallene ligger gjennomgående høyere enn ratene for militærutgifter som andel av BNP laget av SIPRI (1995) og egne beregninger gjort ved hjelp av data fra FN. For eksempel er militærutgifter anslått til å utgjøre 4,7 prosent av BNP i 1990 (det siste året alle kildene har data for), dvs. over det dobbelte av indikatorene presentert i tabell 3.1.6.

IISS publiserer også tidsserier til og med 1994, men med enkelte manglende observasjoner. I den siste utgaven (1995/96) er det tatt med budsjettert størrelse i lokal valuta og dollar for 1995. Tallene ligger høyere enn FN, men noe lavere enn ACDA.

CIA's Internettssider anslår militærutgiftene i Tanzania for budsjettåret 1994/95 til 69 millioner dollar. Dette er betraktelig lavere enn IISS som oppgir budsjetterte størrelser til 114 millioner dollar. Det er ikke regnet ut noen rate for landets militære byrde (militærutgifter/BNP), trolig som følge av manglende data for BNP.

Tilgangen på data over militærutgifter har bedret seg noe de siste par årene, og avvikene mellom tall offentliggjort i ulike publikasjoner er blitt mindre. Som for de fleste av landene i Norges prioriterte områder, gjenstår det fortsatt en del når det gjelder innsamling av statistikk. Indikatorer beregnet på grunnlag av data fra FN, tyder ikke på at Tanzania har spesielt høye militærutgifter relativt sett. Etter en uheldig utvikling på midten av åtti-tallet, har Tanzania redusert militærutgiftene i forhold til de sosiale utgiftene betydelig. Likevel har utviklingen i de sosiale indikatorene gått i gal retning. Spebarnsdødeligheten er høyere og andelen elever som får primærutdanning er lavere i dag enn for ti år siden. Dette skyldes trolig først og fremst den økonomiske tilbakegangen Tanzania har opplevd snarere enn militarisering.

Tabell 3.1.6. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	3,8 ¹⁾	4,9	2,7	2,7	2,7	2,2	2,2	2,1	1,7
Mil.utg./BNP ²⁾	1,4	2,6	3,0	3,1	3,2	2,3	2,5	2,3	1,9
Mil.utg./Off.utg. ²⁾	5,9	8,9	13,3	15,0	14,5	10,4	9,1	8,6	6,2
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	31,2	46,4	117,1	131,2	132,2	105,1	90,6	74,7	52,1
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	13,2	10,3	11,0	10,8	10,6	10,4	11,2	11,5	11,5
Primærutdanning	34	93	72	69	66	66	63	63	69

¹⁾ Gjelder 1975.

²⁾ Indikatorene er beregnet på grunnlag av tall hentet fra FN.

3.1.7. Uganda

Kilder:

IMF publiserer tidsserier fra 1974 til og med 1986 (de siste to årene er estimer) i lokal valuta (shilling) for budsjettåret som slutter 30. juni. Den siste utgaven av Government Finance Statistics som inneholder opplysninger om militærutgifter, er imidlertid fra 1991, og det har i årbøkene for perioden 1988 til 1991 ikke vært noen oppdatering eller endring. Fra 1992 er Uganda fjernet fra IMF's landregister, og derved bortfaller en viktig kilde for militærutgiftene.

FNs National Accounts Statistics har ingen tall over militærutgifter.

SIPRI har tall fra 1975 til og med 1993 for militærutgiftene i Uganda. Tallene oppgis i løpende priser i nasjonal valuta, i faste priser i amerikanske dollar og som andel av BNP. Det er foretatt store revisjoner av tallene fra SIPRI Yearbook 1992 til utgaven for 1995.

ACDA har tidsserier fra 1968 til og med 1993 i de utgavene jeg har tilgang til. Alle tall oppgis i løpende og faste priser i dollar samt som andel av BNP. Ratene over militær byrde (militærutgifter/BNP) er stort sett betraktelig lavere enn det som oppgis av SIPRI, som det fremgår av tabell 3.1.7. Det eneste unntaket er 1987 der ACDA ligger noe høyere. Mot slutten av perioden er det imidlertid større samsvar mellom de to kildene.

IISS har serier for Uganda fra 1974 til og med 1994 i de utgavene jeg har tilgang til. Det er også angitt budsjettert størrelse på militærutgiftene i 1995 i detaljavsnittet. Anslaget over militærutgifter som andel av BNP for 1993 er på 1,6 prosent, altså nær SIPRI's. For 1994 forekommer det trolig en trykkfeil i samletabellen side 268 i årboken fra 1995/96. Den beregnede raten over militærutgifter som andel av BNP oppgis til å være 2,4 prosent og indikerer dermed en kraftig økning fra året før. Ved å beregne raten ved hjelp av størrelsene i den mer detaljerte tabellen for Uganda, fremkommer imidlertid en rate på 1,4 prosent.

CIAs Internetsider anslår militærutgiftene i Uganda til 55 millioner dollar for budsjettåret 1993/94. Dette tilsvarer om lag 1,7 prosent av BNP og ligger nær opp til anslagene fra de øvrige kildene.

Siden Uganda ikke har rapportert militærutgiftene til IMF siden 1986 og ikke til FN, har det ikke vært mulig å beregne egne indikatorer. De øvrige kildene ligger imidlertid forholdsvis nær hverandre i den siste delen av perioden. Som følge av det store avviket mellom kildene i tidligere år, vanskeliggjøres en tidsrekkeanalyse. Det virker som om Uganda har gradvis redusert militærutgiftene i forhold til BNP etter en topp ved inngangen til nittiårene. Dette må ses i sammenheng med den politiske situasjonen i landet. Spebarnsdødeligheten har utviklet seg negativt siden 1980, mens primærutdanningsraten har falt med 10 prosentpoeng siden 1990. Landet er imidlertid inne i en periode med økende demokratisering og kraftig økonomisk vekst og får derved bedre evne til å satse på sosial utvikling i nær fremtid.

Tabell 3.1.7. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering											
Mil.utg./BNP SIPRI	2,9	2,2	2,9	3,1	2,7	2,5	2,7	3,3	3,0	1,8	1,7
Mil.utg./BNP ¹⁾	2,7	1,5	1,3	1,8	3,2	1,3	1,6	2,0	2,7	1,8	1,4
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	18,2	24,4	15,6	24,7	63,2	25,4	25,8	18,8	15	11,1	8,8
Mil.utg./Sos.utg.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Sosiale indikatorer											
Spebarnsdødelighet	..	9,7	10,8	10,5	10,3	10,1	9,9	11,7	11,8	12,2	11,4
Primærutdanning ²⁾	53	50	70	71	70	77	..	76	71	71	67

¹⁾ Indikatorene er hentet fra ACDA.

²⁾ Som følge av mangelfulle data er det hentet opplysninger om primærutdanningsraten fra både Verdensbanken og UNESCO, så seriene er ikke konsistente.

3.1.8. Zambia

Kilder:

Hverken IMF eller FN oppgir data over militærutgifter. Zambia hadde tidligere forbud mot offentliggjøring av forsvarsutgifter.

SIPRI har tidsserier over militærutgiftene i Zambia fra 1975 til og med 1994 i de utgavene av årboken som jeg har tilgang til. Raten for militærutgifter som andel av BNP er ikke beregnet for 1992 og 1994. Etter en kraftig økning i 1991, viser SIPRIs beregninger for 1993 at militærutgiftene som andel av BNP har falt til 1,3 prosent. Den beregnede raten for 1991 på 6,3 prosent, skyldes trolig fall i BNP mer enn økende militærutgifter. I tidligere utgaver av SIPRIs årbok har de oppgitte størrelsene på militærutgiftene blitt angitt som meget usikre. Dette forbeholdet er borte fra 1995-utgaven etter at myndighetene fjernet sitt forbud mot å publisere militærutgifter.

ACDA har tidsserier fra 1968 til 1993 over militærutgifter, men det er flere manglende observasjoner på 1980-tallet. For siste del av perioden som den nyeste utgaven av årboken dekker (1991 til 1993) er ikke raten over militærutgifter som andel av BNP beregnet. Dette kan skyldes manglende opplysninger om BNP, da militærutgiftene i 1993 er oppgitt som 56 millioner dollar (i både løpende og faste priser). SIPRIs anslag er 39 millioner dollar for samme år, så her varierer anslagene mye. ACDA's rate over militær byrde (militærutgifter/BNP) er høyere enn SIPRIs i de årene det er mulig å sammenlikne.

IISS publisere også egne anslag på militærutgifter og har lange tidsserier (fra 1965). I 1993 er militærutgifter oppgitt til å være 58 millioner dollar, tilsvarende 1,5 prosent av BNP. I 1994 er det budsjettet med 38 millioner dollar i militærutgifter, tilsvarende en andel av BNP på 1,0 prosent. I absoluttverdi er det altså stort samsvar mellom ACDA og IISS, mens de beregnede ratene over militærutgifter i forhold til BNP samsvarer bedre med SIPRIs tall. Vansker med å fastslå BNP, blant annet som følge av høy inflasjon, kan ligge bak avvikene.

CIA's Internetsider oppgir militærutgiftene i Zambia til 45 millioner dollar i 1994, dvs. noe høyere enn IISS. Den beregnede raten over militær byrde (militærutgifter/BNP) er angitt til 1,4 prosent.

Nasjonalbudsjettet er lett tilgjengelig, men inneholdt tidligere ingen opplysninger om forsvarsutgiftene, mens de øvrige sektorene var detaljert beskrevet. I budsjettet for 1995 (budsjettåret følger kalenderåret) er forsvarsutgiftene tatt med. De er inndelt i drifts- og kapitalkostnader og meget detaljert ført. Det er noe usikkert om pensjonsutgifter er inkludert, men rubrikken «øvrige honorarer» («other emoluments») kan omfatte pensjoner, da det avsatte beløpet i denne kategorien er om lag på størrelse med lønnsmidlene. Det må anses som et stort fremskritt at Zambia nå har begynt å offentliggjøre sine militærutgifter. De offisielle tallene viser at landet har lave militærutgifter i forhold til BNP. Landet har hatt en negativ utvikling i de sosiale indikatorene de siste årene, spebarnsdødeligheten var 10,3 prosent i 1993. Dette skyldes trolig i større grad den økonomiske tilbakegangen Zambia har opplevd, enn høye militærutgifter.

Tabell 3.1.8. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	[2,9]	[3,5]	2,4	3,7	3,2	2,4	1,6	1,9	6,3
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	[6,8]	[9,3]	6,7	8,9	9,3	8,4	7,5 ¹⁾	..	..
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	[28,6]	[53,6]	37,4	76,3	67,5	52,2	..	..	..
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	10,6 ²⁾	10,6	8,4	8,2	8,0	7,8	7,6	8,2	10,6
Primærutdanning	96	95	103	104	97	..	95	93	92

[ ] indikerer estimat med stor usikkerhet.

¹⁾ Indikatoren er beregnet ved hjelp av estimatet på militære utgifter gitt av SIPRI, mens øvrige størrelser er hentet fra IMF. Det er brudd i seriene til IMF fra 1986, så det er derfor ikke konsistente tidsserier. Indikatorene må anses for å være svært usikre.

²⁾ Gjelder 1970.

¹⁾ fremskriving av totale offentlige utgifter.

3.1.9. Zimbabwe

Kilder:

IMF publiserer tidsserier fra 1976 til og med 1989 oppgitt i løpende priser i lokal valuta (dollar) for budsjettåret. Zimbabwe endret beregningsperiode for budsjettåret i 1985. Da gikk myndighetene over fra å la budsjettåret følge kalenderåret, til å la det gå fra 1. juli til 30. juni. Dette førte til at tallene ikke nødvendigvis er konsistente før og etter 1985, et forhold som vanskeliggjør en tidsanalyse. Det har ikke skjedd revisjon eller forlengelse av tidsserien i Government Finance Statistics Yearbook 1994 i forhold til utgaven fra året før.

FN publiserer data fra 1970 til 1991. Frem til og med 1988 er det imidlertid ikke mulig å få detaljerte kunnskaper om forsvarsutgiftene. I den sektorvise inndelingen eksisterer nemlig kun en samlekategori for «general public services, defence, public order and safety». I den siste tilgjengelige utgaven av National Accounts Statistics (1992) er samlekategorien for perioden 1989-91 splittet i tre undergrupper slik at en får tilgang til forsvarsutgiftene. Tidsseriene er oppgitt i løpende priser i lokal valuta. Det er ingen opplysninger om seriene følger budsjettåret eller kalenderåret.

SIPRI har, i de utgavene jeg har tilgang på, tall fra 1965 til og med 1994. Frem til 1985 er tallene noe lavere enn IMF's, men dette har snudd slik at SIPRI mot slutten av 1980-tallet har oppgitt høyere militærutgifter. Dette kan skyldes at SIPRI regner om militærutgiftene til å gjelde kalenderåret, mens IMF bruker budsjettåret for utgiftene og regner om BNP for å få konsistens. Avviket er størst i 1986 med 80 millioner zimbabwe dollar. I siste del av perioden er samsvaret mellom de to kildene større. SIPRI har beregnet at militærutgiftene som andel av BNP i 1992 og 1993 er på henholdsvis 4,4 og 3,8 prosent.

ACDA har tall fra 1973 til og med 1993. Det er noe avvik mellom ratene oppgitt i ACDA og de to ratene som oppgis i tabell 3.1.9, men trenden er den samme. Etter en topp i 1987 med et anslag på militærutgiftene som andel av BNP på 7,5 prosent, synker raten gradvis til 4,3 prosent i 1993. Dette er noe høyere enn beregningene gjort av SIPRI.

IISS har lange tidsserier over militærutgiftene i Zimbabwe (Rhodesia angis i tidlige utgaver). Det siste anslaget er fra 1994 og gjelder budsjetterte størrelser. Militærutgiftene er beregnet til å utgjøre 3,5 prosent av BNP. I 1993 er raten oppgitt til 3,8 prosent, dvs. identisk med SIPRI's beregninger.

CIA's Internettsider har opplysninger om militærutgiftene for budsjettåret 1994/95, som oppgis til 175 millioner amerikanske dollar eller 3,1 prosent av BNP. Dette er noe lavere enn IISS som har et anslag på 193 millioner amerikanske dollar.

Nasjonalbudsjettet er organisert etter våpengrenene. Det er skilt mellom driftskostnader og kapitalkostnader på en tilfredsstillende måte, og oppsettet av de ulike underkategoriene er det samme for de årgangene jeg har fått tilgang til. Utgifter til pensjoner synes ikke å være tatt med, i samsvar med IMF's retningslinjer. De budsjetterte størrelsene er høyere enn de endelige tallene publisert av IMF. Samsvaret mellom nasjonalbudsjettet og IISS er størst, men også her er budsjetterte størrelser noe høyere enn det som publiseres internasjonalt.

Konklusjonen for Zimbabwe må bli at datatilgangen er god og det eksisterer stor grad av åpenhet. Men tildels store avvik mellom data fra ulike kilder gjør at det bør hentes materiale fra én kilde ved analyser. Som det fremgår av tabell 3.1.9, har Zimbabwe senket militærutgiftene i forhold til sosiale utgifter til i underkant av 42 prosent i 1991. Landet kom tidligere relativt godt ut når det gjelder sosiale indikatorer, men spebarnsdødeligheten økte kraftig i 1993, til 6,7 prosent. Dette skyldes trolig i større grad de vanskelighetene landet har vært igjennom, blant annet med langvarig tørke, enn økende militarisering. Utdanningsraten er svært høy, og det er tydelig at myndighetene satser på at flest mulig skal få primærutdanning ved at det deltar flere elever utenfor aktuelle årsklasser.

Tabell 3.1.9. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1976	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	4,3	[8,6]	6,1	6,8	7,0	6,4	6,1	6,3	5,0
Mil.utg./BNP ¹⁾	4,0	8,7	15,9	6,5	7,3	4,7	6,8	15,9	5,1
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	16,1	8,7	115,5	16,5	17,1	16,3	16,5	113,1	14,3
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	72,9	119,7	156,5	57,1	61,5	55,3	53,1	149,9	41,8
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	9,6 ²⁾	7,4	7,7	7,4	7,2	4,9	4,6	4,9	4,8
Primærutdanning	74 ²⁾	115	131	129	136	128	125	117	..

¹⁾ Indikatorene er beregnet på grunnlag av tall fra IMF til og med 1989, deretter med tall fra FN.

²⁾ Gjelder 1970.

[] indikerer estimat med stor usikkerhet.

! angir brudd i serien.

IMF har brudd i tidsseriene fra 1985.

3.2. Asia

3.2.1. Bangladesh

Kilder:

IMF publiserte data over militærutgifter fra Bangladesh noe sporadisk frem til 1985. De siste utgavene av Government Finance Statistics inneholder ingen opplysninger om landet.

FN har tidsserier fra 1980 til og med 1990 i løpende priser og lokal valuta (taka) for budsjettåret som begynner 1. juli. Det er foretatt en grov inndeling i driftsutgifter og kapitalutgifter som synes å inneholde de samme undergruppene hvert år. Det er ikke mulig å kontrollere om utgiftene til pensjoner er regnet med i totalbeløpet. I National Accounts Statistics 1992 er tallene for 1990 revidert i forhold til tidligere utgaver, men det er ingen forlengelse av tidsserien.

SIPRI har tidsserier fra 1972 til 1994 i løpende priser og lokal valuta for kalenderåret. Som det fremgår av diskusjonen om Bangladesh i Rolland (1994), var det betydelige avvik mellom de publiserte anslagene for militærutgiftene i SIPRI Yearbook 1992 og FNs National Accounts Statistics 1990. Spesielt var avviket stort i 1985. Mens FN oppga samlede militærutgifter til 1138 millioner taka, anslo SIPRI beløpet til 5790 millioner taka. (Dette var mer i samsvar med IMF som hadde et anslag på militærutgiftene på 5061 millioner taka i 1985). I de siste tilgjengelige utgavene av årbøkene (SIPRI Yearbook 1995 og National Accounts Statistics 1992) er FN kommet nesten helt på linje med SIPRI og oppgir militærutgiftene i 1985 til 5815 millioner taka, mens SIPRI har opprettholdt sitt tall. Det er nå kun små avvik i opplysningene fra de to kildene i den perioden det er mulig å sammenlikne. Den siste raten for militærutgifter/BNP SIPRI har beregnet, er for 1992, trolig som følge av manglende opplysninger om BNP.

ACDA har tidsserier fra 1972 til og med 1993, og som jeg var inne på i avsnitt 2.2, oppgis disse kun i amerikanske dollar beregnet ved hjelp av offisiell valutakurs. Kilden har også beregnet militærutgiftene i forhold til BNP og de totale offentlige utgiftene. ACDA's rate over militær byrde (militærutgifter/BNP) ligger noe høyere enn SIPRI's frem til 1989. Det dreier seg imidlertid om svært liten forskjell og fra 1990 har de to kildene tilnærmet like rater.

IISS har tidsserier over militærutgiftene frem til og med 1994. Den budsjetterte størrelsen for 1995 er også oppgitt. For 1992 har IISS beregnet samme rate for militærutgiftene i forhold til BNP som SIPRI. Utviklingen i militærutgiftenes andel av BNP for 1993 og 1994 peker i retning av at ressurser til militæret relativt sett øker, da ratene er henholdsvis 1,9 og 1,8 prosent.

CIA's Internettisider oppgir at militærutgiftene som andel av BNP er 1,7 prosent for budsjettåret 1993/94.

Det er i løpet av de siste to årene blitt lettere å bedømme kvaliteten på data over militærutgiftene i Bangladesh. Samsvaret mellom kildene er blitt betraktelig større etter at FN oppjusterte sine opplysninger. En kan imidlertid ikke utelukke at de forskjellige kildene benytter seg av hverandres publikasjoner, noe som kan gi en viss smitte-effekt. Det er likevel enklere å forholde seg til serier som ikke har for store avvik. De nyeste tallene fra IISS og CIA's Internettisider tyder på at militærutgiftene øker svakt i forhold til BNP, men til tross for denne utviklingen, virker likevel ikke landet spesielt militarisert. De sosiale indikatorene tegner et negativt bilde av samfunnets standard, men *trenden* har vært positiv de siste årene. Ett unntak er imidlertid det nyeste tallet for spebarnsdødeligheten, som viser at den økte til 10,6 prosent i 1993.

Tabell 3.2.1. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	1,3	1,3	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
Mil.utg./BNP ¹⁾	0,9	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,3	..	..
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	5,5	8,2	9,4	9,3	9,3	9,2	8,9	..	..
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	47,2	53,5	57,2	52,3	59,8	56,1	57,0	..	..
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	13,6	12,3	12,1	11,9	11,8	10,6	10,5	10,3	9,1
Primærutdanning	62	60	60	59	..	70	73	77	..

¹⁾ Indikatorene er beregnet på grunnlag av tall fra United Nations National Accounts Statistics, 1992.

3.2.2. India

Kilder:

IMF publiserer tall for militærutgiftene i løpende priser og lokal valuta (rupees) for budsjettåret som begynner 1. april. Siste offisielle tall er fra 1991, men det er foreløpige tall for 1992 og fremskriving for 1993. Kontroll av de foreløpige tallene viser at de oppdateres regelmessig etterhvert som endelige tall foreligger. Seriene er konsistente og egner seg for en tidsanalyse.

FN har tidsserier for militærutgiftene frem til og med 1990. Også her oppgis beløpene i løpende priser i lokal valuta for budsjettåret. Seriene ble forlenget med to år fra 1990 til 1991 utgaven av National Accounts Statistics, men er ikke hverken revidert eller forlenget i den siste tilgjengelige utgaven (1992). Totalbeløpet er grovt delt inn i underkategorier som først og fremst skiller mellom driftsutgifter og kapitalkostnader. Det er ikke mulig å finne ut om pensjonsutgifter er inkludert. Uformelle opplysninger tyder imidlertid på at de er tatt med i totalbeløpet, på tross av at IMF's definisjon forutsetter at pensjonsutgiftene ikke inkluderes. FN oppgir tilnærmet identiske beløp med IMF frem til 1984, men deretter ligger utgiftene betydelig høyere.

SIPRI har i sin årbok for 1995 tidsserier for militærutgiftene i lokal valuta frem til og med 1994. Tidsseriene faller nært sammen med IMF's. I SIPRI's årbok for 1992 ligger militærutgiftene som andel av BNP noe høyere enn mine beregninger gjort ved hjelp av data fra IMF, men i den siste utgaven er det blitt større samsvar mellom ratene.

ACDA har serier over militærutgiftene i India frem til og med 1993. Institusjonens tall ligger svært nær de ratene over militærbyrden (militærutgifter/BNP) som er oppgitt hos SIPRI frem til 1991, deretter ligger ACDA høyere med rater for 1992 og 1993 på henholdsvis 3,1 og 3,3 prosent.

IISS publiserer tidsserier frem til og med 1994, for det siste året gjelder det budsjetterte størrelser. Tallene i lokal valuta for de siste årene ligger noe høyere enn de tilsvarende fra IMF og SIPRI, og gir seg også utslag i noe høyere rater for den militære byrden. For både 1993 og 1994 har IISS beregnet at militærutgiftene utgjør 2,8 prosent av BNP.

CIA's Internettisider samsvarer med IISS i sin beregning av militærutgiftene på 2,8 prosent av BNP for budsjettåret 1994/95.

Datatilgangen for militærutgifter i India virker tilfredsstillende. Nasjonalbudsjettene er offentlig tilgjengelige, og landet rapporterer jevnlig til internasjonale kilder. Avvik mellom de forskjellige kildene forekommer, men de er ikke store. Det største avviket jeg har kommet over, er ved beregning av raten for militærutgifter sett i forhold til sosiale utgifter. Jeg har i beregningene benyttet tall fra IMF der dette har vært mulig. Men IMF oppgir kun sentrale offentlige utgifter. Der det er store lokale midler involvert, vil det gi en ulik indikator. For India utgjør militærutgiftene eksempelvis over 410 prosent av samlede sentrale utgifter til helse og utdanning i 1990, mens den samme raten beregnet med tall fra FN er 73 prosent. FN inkluderer nemlig utgiftene fra de ulike delstatene i sitt totale beløp. Det er særlig utgiftene til utdanning som øker, disse er ni ganger større når de enkelte statene regnes med, mens helseutgiftene tredobles. De sosiale indikatorene viser da også at det satses på utdanning, men spebarnsdødeligheten er fortsatt høy. Som det fremgår av tabell 3.2.2, har imidlertid spebarnsdødeligheten blitt redusert betydelig de siste tjue årene.

Tabell 3.2.2. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering											
Mil.utg./BNP SIPRI	3,3	3,1	3,0	3,4	3,6	3,4	3,2	2,9	2,7	2,5	2,7
Mil.utg./BNP ¹⁾	3,2	2,6	3,0	3,6	3,6	3,4	3,1	2,9	2,6	2,5	..
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	22,4	19,8	18,5	20,2	19,9	19,1	17,5	16,6	15,5	14,4	14,5
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	538,8	570,5	465,5	535,4	444,9	404,9	454,0	410,7	408,3	397,7	353,0
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	256,5 ³⁾	72,8	79,2	92,4	91,9	88,1	80,6	72,9	..		
Sosiale indikatorer											
Spebarnsdødelighet	12,2	12,3	8,9	8,6	9,9	9,7	9,5	9,2	9,0	7,9	8,0
Primærutdanning	65	76	92	..	98	99	98	97	98	102	..

¹⁾ Indikatorene er beregnet på grunnlag av tall fra IMF.

²⁾ Indikatorene er beregnet på grunnlag av tall fra FN.

3.2.3. *Pakistan*

Kilder:

IMF publiserer tall frem til og med 1986 i løpende priser og lokal valuta (rupees) for budsjettåret som slutter 30. juni. I Government Finance Statistics Yearbook 1993 avsluttes seriene for sektorvise offentlige utgifter i 1982, mens de totale offentlige utgiftene går frem til 1991. I den siste tilgjengelige utgaven (1994) er tabellen som inneholder offentlige utgifter etter sektor fjernet. Jeg har ikke fått brakt på det rene årsaken til at IMF har sluttet å offentliggjøre tall de siste årene. Det har ikke vært omlegginger i budsjett rutinene, så tidsseriene er konsistente, men ikke særlig interessante som følge av manglende opplysninger for det siste tiåret.

FN har tidsserier for offentlige utgifter frem til og med 1991 i løpende priser og lokal valuta. Men det er likevel et problem å finne data for militærutgiftene i FNs publikasjoner, da det oppgis et samlet beløp for «general public services and defence». I tillegg til samlet beløp er det også tabeller med en grov inndeling i underkategorier for de ulike sektorene. Det er skilt mellom driftskostnader og kapitalkostnader, men også her inngår forsvaret i den ovenfor omtalte samlekategori. Når det gjelder utgiftene til de sosiale sektorene, er disse betydelig høyere enn det som offentliggjøres av IMF. Jeg antar at dette skyldes at utgifter på delstatsnivå er regnet inn i totalbeløpet (slik som beskrevet for India i avsnitt 3.2.2), men dette fremgår ikke eksplisitt av tabellbeskrivelsen.

SIPRI har, i de utgavene jeg har tilgang til, data for militærutgiftene fra 1954 til 1993, samt eget estimat for 1994. Som det fremgår av tabell 3.2.3 ligger ratene for den militære byrden (militærutgifter /BNP) gjennomgående noe lavere enn de størrelsene som fremkommer ved mine beregninger gjort ved hjelp av tall fra FN og en fordelingsnøkkel basert på tidligere tall fra IMF. (Se fotnote under tabellen for nærmere gjennomgang av beregningsmåten.)

ACDA publiserer data frem til og med 1993. I den siste utgaven av årboken (1993-1994) er anslagene for militærutgifter noe nedjustert i forhold til forrige utgave. Dette kan ha sammenheng med at det er skiftet basisår, og valutakursutviklingen har trolig ført til lavere militærutgifter i dollar. ACDA har beregnet militærutgifter relativt til BNP om lag på linje med SIPRI til og med 1990. Men de siste tre årene det er mulig å sammenlikne de to kildene, har ACDA ligget noe lavere; deres rate for 1993 viser at militærutgiftene utgjør 6,4 prosent av BNP.

IISS publiserer tall fra 1971 til 1995 (siste året gjelder budsjetterte størrelser). Beløpene i lokal valuta ligger høyere enn SIPRI, noe som gir seg utslag i høyere rater for militær byrde (militærutgifter/BNP). Det synes å være samsvar mellom IISSs og SIPRIs serier frem til slutten av 1980-tallet. De siste årene har IISS imidlertid ligget noe høyere enn både SIPRIs og ACDAs beregninger. Militærutgiftene som andel av BNP er i 1993 og 1994 beregnet til henholdsvis 7,0 og 6,9 prosent.

CIA's Internettider angir Pakistans militærutgifter for budsjettåret 1994/95 til 3,2 milliarder dollar. Dette er svakt i underkant av tallene publisert av IISS, og tilsvarer en rate for militærutgiftene som andel av BNP på 5,6 prosent.

Det synes som om tilgjengeligheten på data over militærutgifter i Pakistan er god. Men det er relativt stor variasjon i de opplysningene som gis, noe som vanskeliggjør vurderingen av materialet. Jeg finner derfor at det er mangler ved rutinene for offentliggjøring av omfanget av ressursene forsvaret legger beslag på. Det er likevel ikke tvil om at Pakistan har høye militærutgifter relativt sett. Spesielt gjelder dette i forhold til de beløpene som er avsatt til helse og utdanning. Selv når indikatoren er beregnet ved hjelp av de høyeste oppgitte tallene over sosiale utgifter, er militærutgiftene over 2,5 ganger større. De sosiale indikatorene gjenspeiler også Pakistans prioritinger. Spebarnsdødeligheten er høy, og landet har den laveste primærutdanningsraten av alle landene i Norges prioriterte regioner. Til en viss grad kan dette skyldes kulturelle faktorer, da raten for gutter som deltar i primærundervisningen i 1990 er 49 prosent

mot bare 27 prosent av jentene. Men det er fortsatt lavt hvis en sammenlikner med de tilsvarende tallene for et annet muslimsk land, Bangladesh, som er henholdsvis 78 og 68 prosent.

Tabell 3.2.3. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering											
Mil.utg./BNP SIPRI	6,2	5,3	7,1	7,5	7,6	6,9	6,5	6,8	6,6	6,3	6,8
Mil.utg./BNP ¹⁾	[6,2]	[5,6]	[7,5]	[7,8]	[9,7]	[9,2]	[8,5]	[7,8]	[6,8]	..	..
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	[35,4]	[47,8]	[47,3]	[46,7]	[51,4]	[44,6]	[47,2]	[45,7]	[45,5]	..	..
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	[353]	[265]	[271]	[253]	[300]	[228]	[254]	[238]	[236]	..	..
Sosiale indikatorer											
Spebarnsdødelighet	11,3	12,6	11,5	11,1	10,9	10,7	10,6	10,3	9,7	9,5	8,8
Primærutdanning	51	57	47	44	52	40	38	37	46	46	..

[ ] angir at indikatorene er beheftet med stor usikkerhet.

¹⁾ Indikatorene er beregnet ved hjelp av tall fra FNs National Accounts Statistics. Da FN kun oppgir et samlet beløp for «General public services and Defence», er forsvarsutgiftene på basis av IMF-publikasjoner for tidligere år anslått til å utgjøre 80 prosent av samlet beløp, og indikatorene er beregnet utifra denne antakelsen. Utgiftene til helse og utdanning er hentet direkte fra tabellen «2.3 Total Government Outlays by Function and Type». Det gis i tabellvedlegget ikke eksplisitte opplysninger om hva utgiftene inneholder, men det er antatt at beløpene også dekker utgifter på delstatsplan som beskrevet for India under avsnitt 3.2.2.

3.2.4. Sri Lanka

Kilder:

IMF publiserer tidsserier frem til 1993 (siste året er foreløpige tall) for militærutgiftene i løpende priser og lokal valuta (rupees) for budsjettåret som følger kalenderåret. Tallene oppdateres og er konsistente i rapporteringsperioden.

FN har tall over samlede militærutgifter til konsum frem til 1992. Seriene er forlenget og oppdatert i National Accounts Statistics 1992 i forhold til utgaven fra 1991. Det er ingen inndeling i drifts- og kapitalkostnader slik jeg har sett hos enkelte andre land. Tallene skiller seg tildels betydelig fra de tidsseriene som oppgis hos IMF, der utgiftene til forsvaret rapporteres høyere mens utgiftene til de sosiale sektorene er lavere (se tabell 3.2.4 for indikatorer beregnet ved hjelp av de to kildene). Årsaken til forskjellene er trolig at de to kildene har ulikt beregningsgrunnlag. FN ser på totale offentlige utgifter til konsum og inkluderer også lokale utgifter, mens IMF ser på konsoliderte statlige utgifter.

SIPRI har opplysninger om militærutgiftene i Sri Lanka i løpende priser og lokal valuta fra 1954 til og med 1992. I årboken fra 1995 er det foretatt betydelige revisjoner av tallene fra 1985 til 1992. Militærutgiftene i lokal valuta er i den siste utgaven identiske med tallene publisert i IMF's Government Finance Statistics Yearbook 1993. SIPRI oppgir tallene som usikre, trolig fordi en ikke har vært i stand til å kontrollere dem mot andre kilder. I SIPRI's årbok for 1992 ligger militærutgiftene som andel av BNP betraktelig høyere enn mine rater beregnet med tallene fra IMF's 1993-utgave (se Rolland (1994) s. 23), spesielt mot slutten av perioden. Disse tallene har altså SIPRI nå valgt å gå bort fra.

ACDA publiserer tall frem til og med 1993. Deres beregninger samsvarer med mine beregninger gjort på bakgrunn av IMF's opplysninger til og med 1987. Deretter blir avvikene betydelige, og ACDA's rater over militærutgifter relativt til BNP ligger svært mye høyere enn beregninger gjort med tall fra IMF. For 1993 angis det at militærutgiftene utgjør 4,8 prosent av BNP.

IISS har tall frem til og med 1993. Det er også oppgitt budsjetterte størrelser for 1994 og 1995. IISS ligger nær opp til ACDA's rater for militærutgiftene som andel av BNP, dvs. betydelig høyere enn rater beregnet ved hjelp av tall fra IMF. IISS har beregnet den militære byrden (militærutgifter/BNP) i 1993 til 4,8 prosent. Ifølge budsjettet legges det opp til en tilsvarende rate i 1994.

CIA's Internettisider angir militærutgiftene i Sri Lanka til 412 millioner dollar i 1994. Dette er om lag 100 millioner lavere enn tallene anslått av IISS og tilsvarer en militær byrde (militærutgifter/BNP) på 3,6 prosent.

Det finnes mange kilder som publiserer militærutgifter for Sri Lanka, men som følge av det betydelige avviket i beløpene som oppgis, er det vanskelig å bedømme hvilke opplysninger som er korrekte. Jeg heller likevel i retning av at IISS /ACDA-anslagene for den senere perioden er de mest troverdige. Sri Lanka har hatt krigstilstand i flere provinser, og dette vil naturlig nok slå ut i høyere utgifter til militær virksomhet. Dette har imidlertid ikke fått negativ effekt på de sosiale indikatorene foreløpig. Landet har den laveste spebarnsdødeligheten av alle landene i Norges prioriterte regioner, og primærutdanningsraten er svært høy.

Tabell 3.2.4. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Militarisering											
Mil.utg./BNP SIPRI	1,5	1,5	[2,8]	[2,4]	[3,1]	[2,1]	[1,8]	[2,1]	[2,8]	[2,4]	..
Mil.utg./BNP ¹⁾	0,8	0,7	2,8	2,4	3,1	2,1	1,6	2,1	2,8	3,0	3,1
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	2,9	1,7	8,5	7,6	9,6	6,9	5,3	7,4	9,5	11,2	11,4
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	17,2	14,4	70,5	59,8	72,9	48,2	31,9	46,4	71,9	67,5	73,0
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	..	30,6	96,7	151,8	153,1	130,4	79,7	104,1	112,2	116,9	..
Sosiale indikatorer											
Spebarnsdødelighet	4,5	4,4	3,6	2,9	3,3	2,1	2,0	1,9	1,8	1,8	1,7
Primærutdanning	77	100	103	103	104	107	107	107	108	..	..

[ ] angir at indikatorene er beheftet med stor usikkerhet.

¹⁾ Indikatorene er laget med bakgrunn i tall fra IMF.

²⁾ Indikatoren er laget ved hjelp av tall fra FN.

3.3. Mellom-Amerika

3.3.1 Guatemala

Kilder:

IMF publiserer tidsserier over militærutgifter fra 1972 til og med 1989 i løpende priser og lokal valuta (quetzale) for budsjettåret som følger kalenderåret. Seriene er imidlertid noe sporadisk rapportert i de ulike årgangene av Government Finance Statistics Yearbook, slik at en trenger relativt mange utgaver for å få den lengste tidsserien. Det er brudd i seriene i 1984, noe som vanskeliggjør en konsistent tidsserieanalyse ved hjelp av dette tallmaterialet. Det forekommer ingen oppdatering eller rapportering av nyere tall for militærutgifter fra 1993-utgaven til 1994-utgaven av Government Finance Statistics. Enkelte andre serier er imidlertid fremskrevet til og med 1993 i den siste årboken.

FNs National Accounts Statistics har ingen tall over militærutgifter.

SIPRI publiserer, i de utgavene jeg har tilgang til, militærutgifter for perioden 1975 til og med 1991. Tallene ligger i hele den sammenliknbare perioden mellom 20 og 50 millioner quetzaler høyere enn det som oppgis hos IMF. Det er foretatt revisjoner av hele tidsserien i årboken fra 1995 i forhold til 1992-utgaven, der utgiftene i perioden 1985 til 1988 nå fremstår som lavere enn før. Det motsatte er tilfelle for siste del av perioden. Serien er imidlertid ikke forlenget.

ACDA har tall for militærutgiftene fra 1968 til og med 1993 i de utgavene jeg har tilgang til. Perioden 1982-84 er oppgitt som estimater. Serien er identisk med mine beregninger gjort ved hjelp av tall fra IMF presentert i tabell 3.3.1, og ligger 0,2 prosentpoeng under SIPRI i hele perioden det er mulig å sammenlikne.

IISS har serier for militærutgifter i Guatemala fra 1980 til og med 1993 samt egne estimater og budsjetterte størrelser for utgiftene i 1994 og 1995. Ratene for militærutgifter som andel av BNP ligger nær opp til ACDAs og mine beregninger gjort ved hjelp av data fra IMF. For både 1993 og 1994 oppgir IISS militærutgiftene til 1,1 prosent av BNP.

CIA's Internett-sider anslår militærutgiftene i Guatemala til 121 millioner dollar, eller 1,0 prosent av BNP, i 1993.

Datatilgangen over militærutgifter i Guatemala virker tilfredsstillende. De fleste kildene har relativt lange tidsserier, og det er ikke store avvik mellom de forskjellige kildene. Det har ikke lyktes meg å få tilgang til nasjonalbudsjettet slik at en mer detaljert gjennomgang av de ulike undergruppene ikke har latt seg gjennomføre. Dette skyldes imidlertid trolig at landet er relativt nytt i norsk offisiell bistandssammenheng, og bibliotekene har derfor ikke satset på å fremskaffe tilstrekkelig detaljert informasjon om landet ennå. Som det fremgår av tabell 3.3.1, har Guatemala lave militærutgifter i forhold til BNP og de sosiale utgiftene. De nyeste tallene viser også at denne situasjonen opprettholdes ved at militærutgiftene er budsjettert til å utgjøre rundt 1 prosent av BNP i 1994. Utviklingen i de sosiale indikatorene har bedret seg den senere tiden. Etter at spebarnsdødeligheten ved inngangen til nittiårene var over 6 prosent, viser Verdensbankens siste tall at den var falt til 4,6 prosent i 1993.

Tabell 3.3.1. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Militarisering									
Mil.utg./BNP SIPRI	1,2	1,8	1,8	1,4	2,0	1,9	1,8	1,5	1,2
Mil.utg./BNP ¹⁾	1,2	1,3	1,6	1,2	1,8	1,6	1,6	..	..
Mil.utg./Off.utg. ¹⁾	12,3	10,6	17,1	12,7	15,7	13,7	13,3	..	..
Mil.utg./Sos.utg. ¹⁾	49,7	42,1	95,7	59,7	56,3	48,1	45,0	..	..
Sosiale indikatorer									
Spebarnsdødelighet	7,5	7,0	6,5	6,1	5,9	5,7	5,5	6,2	6,0
Primærutdanning	62	69	76	..	77	..	79	..	79

1) Indikatorene er laget med bakgrunn i data fra IMF.

3.3.2. Nicaragua

Kilder:

IMF publiserer for første gang tall for militærutgiftene i Nicaragua i sin Government Finance Statistics Yearbook 1994. Tidsseriene er korte; fra 1990 til og med 1993 og oppgis i løpende priser og lokal valuta (gull córdoba) for budsjettåret som følger kalenderåret.

FN publiserer ingen opplysninger om militærutgiftene i Nicaragua.

SIPRI oppgir tall i løpende priser og lokal valuta fra 1960 til 1988 i sin SIPRI Yearbook 1992. I årboken fra 1995 er tidsseriene endret til kun å inneholde fire år i løpende priser og lokal valuta. Opplysningene er identiske med tallene fra IMF. Det er ikke angitt militærutgifter hverken i faste priser i dollar eller som andel av BNP.

ACDA har serier frem til og med 1993, men det er store brudd i tidsseriene. Data for perioden 1986-90 er ikke tilgjengelig. Som nevnt publiserer kilden dessuten alltid tallene kun i amerikanske dollar, samt som beregnede rater. Det er betydelige avvik fra SIPRI-ratene der det er mulig å sammenlikne, og de to kildene veksler på å ligge høyest. For siste del av perioden ser en av tabell 3.3.2 at ACDAs tall er høyere enn de ratene over militærutgifter som andel av BNP jeg har beregnet ved hjelp av data fra IMF.

IISS oppgir data fra 1965 til og med 1994, men også her er det brudd i seriene. For 1985 er kilden nærmere ADCA enn SIPRI, men for 1991 anslår IISS militærutgiftene til å utgjøre 9,1 prosent av BNP, altså nesten det dobbelte av ACDAs beregninger. Mot slutten av perioden ligger imidlertid tallene fra IISS oppgitt i dollar svært nær ACDAs anslag, mens militærutgiftene som andel av BNP fremstår noe lavere. For både 1993 og 1994 har IISS beregnet at militærutgiftene utgjør 2,0 prosent av BNP.

CIA's Internettisider anslår militærutgiftene i Nicaragua til 32 millioner dollar i 1994, noe som tilsvarer 1,7 prosent av BNP. Anslaget er 7 millioner dollar lavere enn det som er publisert hos IISS.

Det er meget vanskelig å finne lange, konsistente tidsserier for militærutgiftene i Nicaragua. Men etter at krigshandlingene opphørte, synes det som om forsvaret legger beslag på adskillig færre ressurser. For perioden etter 1990 er det enklere å finne data for militærutgiftene. Flere kilder publiserer tall, og det er blitt større samsvar mellom kildene, selv om det fortsatt er noe avvik. Mye tyder på at landet går i riktig retning når det gjelder å gi tilgang på data over militærutgifter. Landet har også hatt en positiv utvikling i sosiale indikatorer etter krigens opphør. Selv om spebarnsdødeligheten er høy, peker *trenden* nedover, og primærutdanningsraten er på høyde med OECD-området.

Tabell 3.3.2. Indikatorer på grad av militarisering og sosiale indikatorer. Alle størrelser i prosent

År	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993
Militarisering							
Mil.utg./BNP SIPRI ¹⁾	1,7	5,7	23,2	..	15,4	3,2	2,6
Mil.utg./BNP ²⁾	..	..	..	10,3	2,9	2,3	2,0
Mil.utg./Off.utg. ²⁾	..	..	..	28,5	10,3	7,6	6,8
Mil.utg./Sos.utg. ²⁾	..	..	..	105,8	34,3	27,0	24,8
Sosiale indikatorer							
Spebarnsdødelighet	4,6	9,1	6,9	5,5	5,6	..	5,1
Primærutdanning	85	100	101	98	101	102	..

1) Indikatorene er hentet fra SIPRI Yearbook 1985, 1989 og 1992 og ACDAs WMEAT 1993-94 (perioden 1991-93).

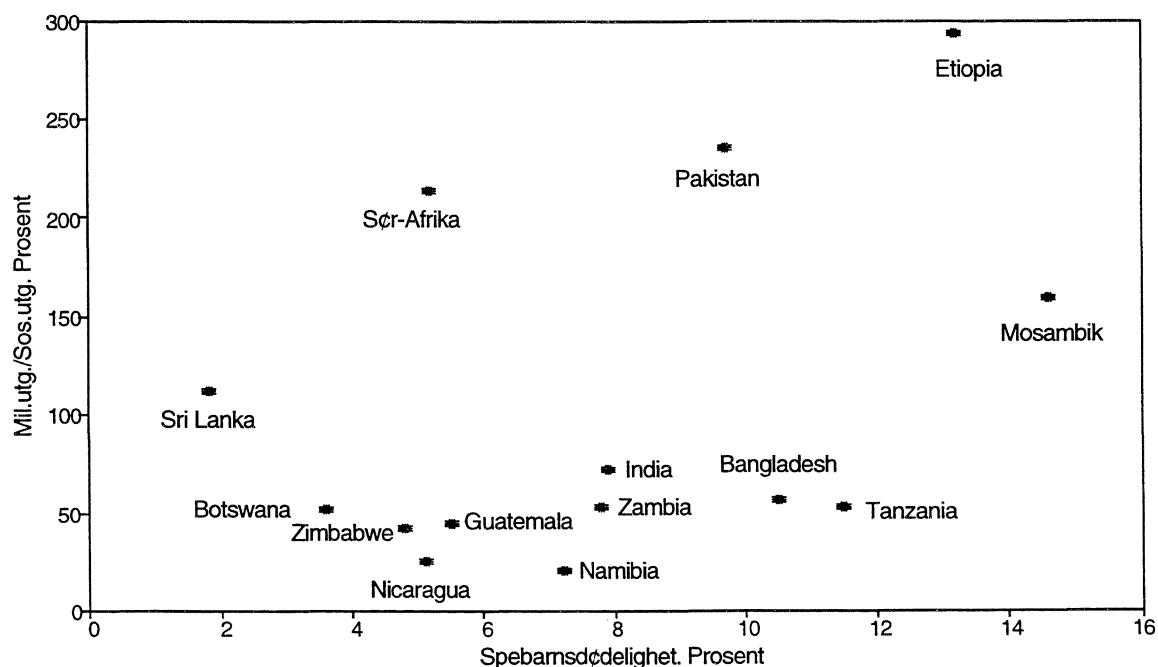
! Angir brudd i tidsserien.

2) Indikatorene er laget på bakgrunn av tallene fra IMF's Government Finance Statistics Yearbook 1994.

4. Avslutning

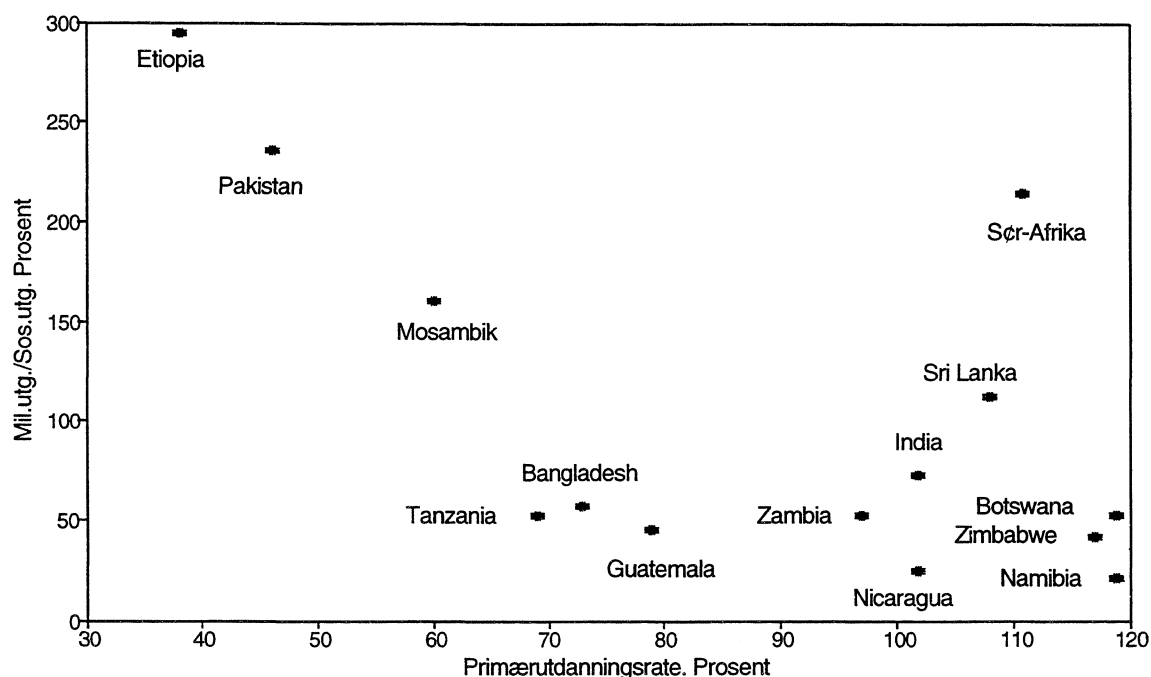
Størrelsen på et lands militærutgifter har i den senere tiden i sterkere grad blitt satt på den bistandspolitiske dagsorden. Dette har særlig vært aktuelt i forbindelse med diskusjonen om godt styresett («good governance») der økt innsyn («transparency») er en viktig ingrediens. Hensikten med denne studien har vært å gi et oppdatert bilde på grad av militarisering hos landene i Norges prioriterte regioner for bistandsarbeid. Studien er en direkte oppfølging av Rolland (1994) der jeg vurderte og sammenliknet kildene som publiserer data over militærutgifter for norske samarbeidspartnere blant utviklingslandene. Dessuten beregnet jeg følgende indikatorer: militærutgiftene som andel av BNP (den militære byrden), militærutgiftene som andel av de offentlige utgiftene og militærutgiftene i forhold til de samlede utgiftene til helse og utdanning. Norsk bistand er fattigdomsorientert, og den siste indikatoren ble beregnet utifra tanken om at et godt offentlig helse- og utdanningstilbud vil komme den fattigste delen av befolkningen til gode. For å få visse indikasjoner på samfunnets sosiale standard tok jeg også med spebarnsdødeligheten og primærutdanningsraten for landene. I denne studien er alle størrelsene beregnet ved hjelp av de nye opplysningene som foreligger, og antall land er utvidet i tråd med nye norske prioriteringer. Som det fremgår av figurene 4.1 og 4.2⁷, synes det å være et visst mønster når det gjelder størrelsen på militærutgifter i forhold til sosiale utgifter og de sosiale indikatorene. De landene som har høyest militærutgifter relativt sett, har også høy spebarnsdødelighet. Imidlertid gjelder dette spesielt for tre land, nemlig Pakistan, Etiopia og Mosambik, og de to sistnevnte har vært gjennom langvarig krig. Når det gjelder sammenhengen mellom primærutdanningsraten og militærutgiftene i forhold til de sosiale utgiftene, synes det som om land med høye relative militærutgifter har lav primærutdanningsrate. Men dette bildet er igjen dominert av de samme tre landene som for spebarnsdødeligheten. Ett unntak her er Sør-Afrika, som til tross for høye relative militærutgifter har svært høy primærutdanningsrate. Dette kan trolig i stor grad forklares ved landets meget spesielle nyere

Figur 4.1. Militærutgifter som andel av sosiale utgifter og spebarnsdødelighet i fjorten norske samarbeidsland

⁷ Figurene er fremkommet ved å ta opplysningene fra det siste året som foreligger for alle land der dette er mulig. Tallene er mao ikke hentet fra samme år for alle landene. Figurene omfatter 14 land, da det ikke har vært mulig å finne informasjon om utgiftene til de sosiale sektorene i Uganda.

Figur 4.2. Militærutgifter som andel av sosiale utgifter og primærutdanningsrate for fjorten norske samarbeidsland

historie. (Tallene i figuren er fra 1993/94.) Overgangsregjeringen i kjølvannet av avviklingen av apartheidsystemet har satsset mye på å utdanne den svarte del av befolkningen, samtidig som det kan virke destabiliserende å redusere forsvaret for raskt. Jeg vil imidlertid understreke at figurene kun er ment som en illustrasjon. Det er ikke foretatt en statistisk årsaksanalyse her, problemstillingen er så kompleks at den krever et større antall forklaringsvariable. Indikatorene er dessuten grove, og de fanger ikke opp det faktum at høye offentlige helse- og utdanningsutgifter kan fordeles innen hver sektor på en måte som tilgodeser kostbare sykehus, universiteter og høyskoler, og i liten grad prioriterer primært tilbudene. Det er heller ikke tatt hensyn til private tilbud, et forhold som påvirker situasjonen særlig i Sør-Afrika, men også flere av de øvrige landene.

SIPRI har beregnet den gjennomsnittlige militære byrden (militærutgifter/BNP) for utviklingslandene til å være 3,8 prosent i 1991, ned fra rundt 5 prosent i 1985. Ved å ta utgangspunkt i SIPRI-ratene for våre samarbeidsland finner vi at av de femten landene SIPRI publiserer den militære byrden for, ligger syv land over gjennomsnittet, mens åtte ligger under. Samtidig viser beregningene at militærutgiftene som andel av BNP har økt fra 1985 til 1991 i tre land, nemlig Botswana, Zambia og Sri Lanka. Dette er en bekymringsfull utvikling i strid med gjennomsnittet av utviklingslandene som har fallende militærutgifter relativt til BNP. Men for Zambia skyldes trolig utviklingen snarere de store økonomiske problemene landet har hatt i perioden, med nedgang i BNP, et forhold som fører til større militær byrde selv om militærutgiftene holdes på et konstant nivå. Sri Lanka har nær doblet sine militærutgifter relativt sett sine 1980, en utvikling som må ses i sammenheng med konflikten mellom de ulike etniske gruppene. For de øvrige landene som studien har sett på, synes militærutgiftene som andel av BNP å ha nådd en topp ved utgangen av åttiårene for deretter å ha vist en nedadgående tendens i tråd med den generelle utviklingen i kjølvannet av den kalde krigen. I flere av landene som har vært gjennom en langvarig krig, har det vært en dramatisk nedgang i den militære byrden etter at fredsløsninger er funnet. Dette gjelder både for Etiopia, Mosambik og Nicaragua. I forhold til resultatene presentert i Rolland (1994) viser tallene at i de aller fleste av landene i Norges prioriterte regioner, legger forsvaret beslag på en stadig mindre del av samfunnets ressurser.

Hvis landene skal bedømmes utifra datatilgjengelighet, står Zimbabwe i en særklasse. Det er forholdsvis enkelt å få tilgang på detaljert informasjon fra statbudsjettene, landet dekkes i de fleste internasjonale kildene og det er lite avvik mellom de enkelte publikasjonene. Også India synes å ha en liberal holdning til offentlig innsyn i militære budsjetter, men det er større avvik mellom ulike kilder og derved vanskeligere å bedømme kvaliteten på opplysningene. Imidlertid har det skjedd en forverring når det gjelder Namibia. Landet har de to siste årene ikke rapportert data over militærutgifter til IMF, og jeg har heller ikke fått tilgang på nasjonalbudsjettene etter 1993. Den mest gledelige utviklingen har skjedd i Zambia. Det var tidligere ikke mulig å finne tilfredsstillende opplysninger om militær ressursbruk da regjeringen nektet alt innsyn i militære utgifter. Dette kom tydelig frem ved at den militære sektoren ikke ble omtalt i de lett tilgjengelige og detaljerte nasjonalbudsjettene. I Zambias nasjonalbudsjett for 1995 er imidlertid forsvaret inkludert og inndelt etter drifts- og kapitalutgifter som foreskrevet. Datatilgangen fra de av Norges prioriterte samarbeidsland som inntil nylig var i krig, er også blitt forbedret i løpet av de siste par årene. Til tross for en bedret situasjon når det gjelder datatilgjengelighet, er det med få unntak stadig behov for dialog med våre samarbeidspartnere om offentliggjøring av militærutgifter. I noen tilfeller kan det også være fordelaktig å gi bistand i form av generell opplæring i databehandling, da manglende statistikkunnskap er et problem som ikke gjelder kun militærutgifter.

Uten at dette skal gjøres til et hovedelement innen norsk bistand, vil en trolig fortsatt ha nytte av å drøfte rutineene for datatilgangen for militærutgiftene med våre samarbeidspartnere i bilaterale samtaler. Dessuten er dette et tema som også står på dagsordenen i multilaterale samtaler. FNs generalforsamling vedtok allerede i 1981 en resolusjon om medlemslandenes plikt til å rapportere størrelsen på militærutgiftene til FN. Som medlemsland i FN kan en godt oppfordre våre prioriterte samarbeidsland til å følge opp FNs resolusjoner. Flere av FNs underorganisasjoner er også opptatt av militærets ressursbruk, og UNDP har tatt opp spørsmålet om militærutgifter med mottakerlandene i forbindelse med samtaler om reformer i den offentlige forvaltningen. Et forum som også synes å egne seg bra for samtaler om godt styresett og herunder militærutgifter, er møtene i de konsultative gruppene (C.G.-møtene).

IMF og Verdensbanken forsøker begge å bedre datagrunnlaget og analyserer sammenhengen mellom militærutgifter og utvikling. Gjennom sine «Public Expenditure Reviews» og Article IV-konsultasjoner arbeider de dessuten for at det brukes mest mulig ressurser på utvikling og så lite som mulig på forsvaret. IMF og Verdensbanken har imidlertid hittil hatt vansker med å skaffe seg tilstrekkelig detaljert informasjon for å kunne utføre solide analyser. Et problem er også at institusjonene har som formål å ikke blande seg inn i de enkelte lands politiske avgjørelser, og forsvaret er ofte et område der land ikke ønsker innblanding utenfra. Med tanke på de dataproblemene som fortsatt eksisterer når det gjelder militærutgifter, kan Norge med fordel støtte IMF og Verdensbanken i deres forsøk på å bedre datatilgangen og åpenheten på dette området.

Referanser

- Ball, N. (1988): *Security and Economy in the Third World*, New Jersey: Princeton University Press.
- Brzoska, M. (1981): The Reporting of Military Expenditures, *Journal of Peace Research*, 18, 3, 261-275.
- Cappelen, Å. (1994): *Mosambiks Økonomi - utvikling og problemstillinger for politikken*, Ikke publisert.
- Danish Ministry of Foreign Affairs (1995): *Review and Appraisal of Danish Balance of Payments Support to Mozambique*, Ikke publisert.
- Deger, S. (1992): «Military Expenditure and Economic Development», *Military Expenditure and Economic Development*, Washington: World Bank Discussion Paper 185.
- IMF (1975-94): *Government Finance Statistics Yearbook*, Washington.
- IMF (1993): *International Financial Statistics*, Washington.
- Indian Ministry of Finance (1987-91): *Economic Survey*, New Delhi, India: Controller of Publications.
- Knight, M., N. Loayza and D. Villanueva (1996): The Peace Dividend: Military Spending Cuts and Economic Growth, *IMF Staff Papers*, 43: 1, 1-37.
- Mogae, F. G., Minister of Finance and Development Planning (1990): *Budget Speech*, Gaborone, Botswana: Government Printer.
- OECD (1993): «Military Expenditure in Developing Countries, Outcome of the Tokyo Conferences on Military Expenditure November 4-6, 1992», Paris: Room Document.
- Rolland, M. (1994): *Militærutgifter i utviklingsland. Metodeproblemer knyttet til måling av militærutgifter i norske programland*. Rapport 94/26, Statistisk sentralbyrå.
- Sen, S. (1992): «Military Expenditure Data for Developing Countries: Methods and Measurement», *Military Expenditure and Economic Development*, Washington: World Bank Discussion Paper 185.
- South African Department of Finance (1995): *Budget review*, Cape Town: The Ministry.
- State Revenue Fund (1991-93): *Estimate of Revenue and Expenditure for the Financial Year ending 31 March*, Windhoek, Republic of Namibia.
- Stockholm International Peace Research Institute (1976-95): *SIPRI Yearbook*, Oxford: Oxford University Press.
- Summers, R. and Alan Heston (1988): A New Set of International Comparisons of Real Products and Prices for 130 Countries, 1950-85, *Review of Income and Wealth*, 34: 1, 1-25.
- The International Institute for Strategic Studies (1976-96): *The Military Balance*, London: Brassey's.
- Udenrigsministeriet (1994): «Udviklingslandenes militærudgifter - og perspektiver for at nedbringe disse», København: notat.
- UNESCO (1990, 1992, 1995): *Statistical Yearbook*, Paris: Publishing Division.

United Nations (1992): *The Relationship between Disarmament and Development*, Study Series 5, New York: Publishing Division.

United Nations (1975-89): *Statistical Yearbook*, New York: Publishing Division.

United Nations (1980-92): *National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables I & II*, New York: Publishing Division.

United States Arms Control and Disarmament Agency (1979, 1985, 1989, 1994): *World Military Expenditures and Arms Transfers*, Washington: U.S. Government Printing Office.

Utenriksdepartementet (1992): «Strateginotat om demokratistøtte i bistandsarbeidet», Oslo.

Wijetunga, D.B. Prime Minister and Minister of Finance (1990): Budget Speech, Colombo, The Democratic Socialist Republic of Sri Lanka: Government Press.

World Bank (1994): *Adjustment in Africa; Reforms, Results and the Road Ahead*, Washington D.C.

World Bank (1985): *World Bank Country Study: Argentina Economic Memorandum*, Washington D.C.

World Bank (1981 - 1995): *World Development Report*, Washington D.C.

Zambian Ministry of Finance (1984-89, 1995): Estimates of Revenue and Expenditure, Lusaka, Zambia: Government Printer.

Zimbabwean Ministry of Finance (1987-89, 1993): Estimates of Expenditure for the Financial Year ending June 30, Harare, Zimbabwe: Government Printer.

Utkommet i serien Notater fra Forskningsavdelingen

- 94/11 E. Holmøy og B. Strøm: Virkningsberegninger på MGS-5, 1991-versjonen
- 94/12 K.Ø. Sørensen: En databank med fylkesfordelte nasjonalregnskapstall
- 94/13 B. Holtmark: Tjenesteytende virksomhet i Norge. Revidert versjon, august 1994
- 94/15 T. Eika, S.I. Hove og L. Haakonsen: KVARTS i praksis. Macro-systemer og rutiner
- 94/17 E. Bowitz og I. Holm: Nye relasjoner i MODAG, januar 1994. Teknisk dokumentasjon
- 94/18 Y. Vogt: Innføring i FAME
- 94/22 M.W. Arneberg: LOTTE-TRYGD. Teknisk dokumentasjon
- 95/5 D. Fredriksen: MOSART Teknisk dokumentasjon
- 95/7 K. Olsen: Nytt- og kostnadsvirkninger av en norsk oppfyllelse av nasjonale utslippsmålssettinger
- 95/15 T. Karlsen: Optimal karbonbeskatning og virkningen på norsk petroleumsformue
- 95/17 Å. Cappelen, T. Skjerpen og J. Aasness: Konsumetterspørsel, tjenesteproduksjon og sysselsetting. En mikro til makroanalyse
- 95/24 H.T. Mysen: Nordisk energimarkedsmodell. Dokumentasjon av delmodell for energi- etterspørsel i industrien
- 95/26 I. Aslaksen, T. Fagerli og H.A. Gravningsmyhr: Produksjon og konsum i husholdningene
- 95/29 B.E. Naug: Eksport- og importlikninger i KVARTS
- 95/31 B.E. Naug: Etterspørsel etter arbeidskraft - en litteraturoversikt
- 95/35 T.J. Klette: Vekst og produktivitet i norsk industri. Hovedrapport fra et NFR-prosjekt
- 95/40 L. Lerskau: Oversikt over konjunkturindikatorer i databasen NORMAP og FAME
- 95/46 B.E. Naug: Estimering av eksportrelasjoner på disaggregerte kvartalsdata
- 95/47 K. Moum: Beregning av bruttoproduksjon og eierinntekt i boligsektoren i nasjonalregnskapet - noen metodiske synspunkter
- 95/52 T. Kornstad: Simulering av konsum og arbeidstilbud i et livsløpsperspektiv
- 95/56 A. Langørgen: Faktorer bak kommunale variasjoner i utgifter til sosialhjelp og barnevern
- 95/58 T. W. Karlsen: Energimarkedet fra 1973 og fram mot 2010
- 96/3 I. M. Smestad: Valg under usikkerhet: En analyse av eksperimentdata basert på kvalitative valghandlingsmodeller
- 96/8 B. Lian og K. O. Aarbu: Dokumentasjon av LOTTE-AS
- 96/9 D. Fredriksen: Datagrunnlaget for modellen MOSART, 1993
- 96/10 S. Grepperud og A. C. Bøeng: Konsekvensene av økte oljeavgifter for råoljepris og etterspørsel etter olje. Analyser i PETRO og WOM
- 96/16 K. Gerdrup: Inntektsfordeling og økonomisk vekst i norske fylker: En empirisk studie basert på data for perioden 1967-93
- 96/31 A. Bruvoll: Konsekvenser av ulike håndteringsmåter for avfall
- 96/33 M. Rolland: Militærutgifter i Norges prioriterte samarbeidsland

Statistisk sentralbyrå

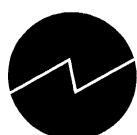
Oslo
Postboks 8131 Dep.
0033 Oslo

Telefon: 22 86 45 00
Telefaks: 22 86 49 73

Kongsvinger
Postboks 1260
2201 Kongsvinger

Telefon: 62 88 50 00
Telefaks. 62 88 50 30

ISSN 0806-3745

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway